

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БІЛОУС АЛІНА ЄВГЕНІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри загальної
та соціальної психології,
к.психол.н., доцент
_____ Н. Д. Корольова
« ____ » _____ 2026 р.

**ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЩОДО РОЛЕЙ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК
У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:
Короцінська Ю.А.,
старший викладач кафедри загальної
та соціальної психології
Консультант:
Шель Н.В., к.психол.н.,
доцент кафедри загальної
та соціальної психології

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

Вінниця - 2026

АНОТАЦІЯ

Білоус А. Є. Гендерні стереотипи щодо ролей чоловіків та жінок у сучасної молоді. Спеціальність 053 «Психологія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2026.

У роботі розкрито психологічні аспекти гендерних стереотипів у сучасної молоді. Здійснено теоретичний аналіз поняття гендеру, його ролі в особистісному та соціальному розвитку, охарактеризовано зміст, функції й чинники формування стереотипних уявлень. Проведено емпіричне дослідження із застосуванням валідних методик (кількісних та якісних). Виявлено статеві відмінності в сприйнятті ролей, індексах фемінності-маскулінності та підтримці егалітарних цінностей. Обґрунтовано напрями оптимізації гендерних уявлень через психологічну просвіту, тренінги і розвиток критичного мислення.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, молодь, ідентичність, егалітарність, цінності.

Табл. 8. Бібліограф.: 44 найм.

Bilous A. Gender stereotypes regarding the roles of men and women among today's youth. Specialty 053 «Psychology». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2026.

The paper explores the psychological aspects of gender stereotypes among modern youth. A theoretical analysis of the concept of gender, its role in personal and social development is presented; the content, functions, and factors of stereotype formation are characterized. An empirical study was conducted using valid quantitative and qualitative methods. The research revealed gender differences in role perception, femininity-masculinity indices, and support for egalitarian values. The directions for optimizing gender perceptions through psychological education, training, and the development of critical thinking are substantiated.

Keywords: gender, gender stereotypes, youth, identity, egalitarianism, values.

Tabl: 8. Bibliography: 44 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	7
1.1. Поняття гендеру та гендерних стереотипів у психологічній науці.....	7
1.2. Психологічна структура та функції гендерних стереотипів.....	8
1.3. Соціально-психологічні чинники формування гендерних стереотипів у сучасної молоді	12
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	18
2.1. Організація та методи дослідження.....	18
2.2. Особливості гендерних стереотипів у здобувачів вищої освіти.....	20
Висновки до розділу 2.....	33
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	35
3.1 Теоретико-методологічні засади оптимізації гендерних стереотипів у сучасної молоді.....	35
3.2. Психологічні засоби формування егалітарних гендерних установок сучасної молоді.....	42
Висновки до розділу 3.....	48
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Сучасні трансформації українського суспільства, зумовлені соціальними, економічними, політичними, воєнними подіями, глобалізацією, цифровізацією та зміною цінностей, створюють нові умови для формування гендерних ролей і уявлень про жіночність та мужність. Молоде покоління, як носій соціальних змін, переживає активне переосмислення традиційних моделей взаємодії статей. З одного боку, утверджуються принципи рівності та партнерства, з іншого — зберігаються стійкі гендерні стереотипи, що впливають на самореалізацію, професійний вибір, міжособистісні відносини й соціальну поведінку молоді.

Проблема гендерних стереотипів привертає увагу як українських, так і зарубіжних науковців. М. Марценюк досліджував соціокультурні чинники формування гендерних уявлень; А. Швалб вивчав психологічні особливості гендерної свідомості; О. Єрмолаєва розглядала проблему соціальної гендерної ідентичності особистості. Питання впливу масмедіа та суспільних установок на процес гендерної соціалізації розкривають К. Кисильова, О. Коханова та Є. Бурячок, а формування егалітарних цінностей у студентської молоді досліджували Т. Куравська та І. Пінчук.

На міжнародному рівні вагомими є праці Дж. Лорбер, яка розкрила соціальну конструктивність гендеру; Н. Еллемерс, що вивчала стереотипи та дискримінацію у професійній сфері; Лі Дж із соавторами проаналізували вплив культурних контекстів на формування гендерних уявлень у молоді. Водночас, як засвідчують дослідження І. Волосевич та О. Стрельник, у сучасному українському соціумі спостерігається суперечливе поєднання елементів патріархальної культури й нових, егалітарних моделей поведінки.

Разом із тим, недостатньо вивченими залишаються психологічні особливості ставлення саме сучасної української молоді до гендерних ролей у контексті суспільних змін, війни, нових комунікаційних форматів і трансформації системи освіти. Недостатньо також досліджено відмінності у сприйнятті традиційних і егалітарних цінностей серед юнаків і дівчат. Саме ці

аспекти потребують поглибленого аналізу та обумовлюють актуальність даного дослідження.

Мета дослідження — виявити особливості гендерних стереотипів у сучасної студентської молоді.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення гендеру та гендерних стереотипів у сучасній психології.
2. Розкрити психологічну структуру й функції гендерних стереотипів та їх вплив на становлення особистості.
3. Проаналізувати гендерні стереотипи та гендерну ідентичність у сучасної молоді.
4. Дослідити ставлення студентів до гендерних ролей.
5. Розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо формування егалітарних установок у молоді.

Об'єкт дослідження – гендерні стереотипи як соціально-психологічне явище.

Предмет дослідження – особливості гендерних стереотипів у сучасної студентської молоді.

Для досягнення мети та перевірки висунутої гіпотези в процесі дослідження було використано наступні **методи**: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння наукових джерел для концептуалізації предмета дослідження); емпіричні (тестування, анкетування для збору первинних психодіагностичних даних); методи математичної обробки даних (статистичні критерії, психологічна інтерпретація для встановлення закономірностей та кореляційних зв'язків).

Для вирішення завдань емпіричного дослідження було використано наступний комплекс **психодіагностичних методик**: Методика «Індекс маскулінності-фемінності» С. Бем.; Тест «Шкала гендерної ідентичності» (І. Клецина); Методика «Шкала ставлення до гендерних ролей» (Д. Спенс і Р. Гелмрейх); Авторська анкета для виявлення гендерних стереотипів.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні психологічного змісту поняття «гендерний стереотип», визначенні його структури, функцій та ролі у процесі соціалізації молоді. Результати узагальнюють сучасні підходи до розуміння гендерної ідентичності та стереотипів у контексті трансформаційних процесів українського суспільства.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у процесі психологічного консультування студентської молоді; при розробці тренінгових програм, спрямованих на розвиток гендерної компетентності; у системі виховної та освітньої роботи закладів вищої освіти для формування егалітарних цінностей, подолання гендерних упереджень та гармонізації міжстатевої взаємодії.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та отримані в ході проведення дослідження результати пройшли апробацію на V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності», яка відбулася 13–14 листопада 2025 р., де опубліковано тези «Ставлення студентської молоді до гендерних ролей». Також результати дослідження були представлені у збірнику матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни та миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи» (23–24 квітня 2026 р.), де опубліковано тези «Ставлення студентської молоді до гендерних ролей». Крім того, за темою дослідження опубліковано статтю «Особливості гендерних стереотипів у сучасної молоді» у електронному виданні «Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки», Випуск 2(7), 2025.

Структура бакалаврської роботи. Кваліфікаційна (бакалаврська) робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (44 найменування). Загальний обсяг роботи 62 сторінки. В роботі наведено 8 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

1.1. Поняття гендеру та гендерних стереотипів у психологічній науці

У психологічній науці поняття «гендер» розглядають як соціально-культурне відображення статі людини, що відокремлює біологічну стать від набутих у суспільстві моделей поведінки та ролей. Гендер часто визначають як «соціальну стать», яка включає психологічні, соціальні та культурні особливості індивіда [14]. Інакше кажучи, гендер – це система цінностей та норм, які приписують жінкам і чоловікам певні риси та ролі. Цей концепт акцентує увагу на тому, що багато відмінностей між статями зумовлені не лише біологією, а й соціальним середовищем, культурними традиціями та очікуваннями суспільства [31; 41]. Поняття «гендер» увійшло до психології наприкінці ХХ ст. для аналізу впливу соціальних ролей і установок на особистість: воно дозволяє описувати те, як індивіди засвоюють суспільно притаманні чоловічі чи жіночі ролі та ідентичність.

Гендерні стереотипи – це тісно пов'язані з поняттям гендеру уявлення про типові риси, ролі і поведінку чоловіків та жінок [2; 4; 11; 13]. За визначенням, стереотипи є узагальненими, усталеними уявленнями про те, якими є представники різних статей і чим вони повинні займатися [6]. Зокрема, «культура кожного суспільства містить узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки і жінки та чим вони повинні займатися» і саме такі «узагальнені усталені уявлення стосовно чоловіків і жінок називають гендерними стереотипами». Тобто гендерний стереотип – це стійка (традиційна) ідея про характерні риси або ролі, що приписуються особам певної статі [13; 35]. У психолого-педагогічній літературі традиційно виділяють гендерно-рольові стереотипи (уявлення про прийнятність певних дій і професій для чоловіків та жінок) та риси маскулінності/фемінності (норми мужності чи жіночності) [28]. Гендерні стереотипи упорядковують очікування суспільства щодо поведінки

статей і водночас обмежують індивідуальну самореалізацію, оскільки виступають фільтром сприйняття і нормативним орієнтиром [21; 26; 27].

Психологічно гендерні стереотипи розглядають як когнітивні схеми, які формуються у процесі соціалізації і впливають на самооцінку та поведінку особистості. Вважається, що засвоєння таких стереотипів починається у ранньому дитинстві: діти інтерпретують соціальні ролі на основі культурних настанов та отриманої інформації [17; 19]. Зокрема, аналіз сучасного медіаконтенту свідчить, що гендерні стереотипи акумулюються і нав'язуються у медіапросторі, де основною аудиторією є молодь. М. Андреєва і співавт. підкреслюють, що учнівська та студентська молодь найбільше піддається впливу мас-медіа: саме з них вона черпає засоби формулювання ідентичності та уявлення про ролі статей [2]. Так, в оглядах зазначається, що сучасні гендерні стереотипи акумулюються та нав'язуються у медіапросторі, а основним об'єктом впливу цих стереотипів виступає учнівська молодь, як основний споживач інформації. Таким чином, у психології гендерні стереотипи трактують як потужний соціальний фактор, який з одного боку структурує світогляд індивіда, а з іншого – може призводити до обмежень і конфліктів у самоусвідомленні та міжособистісних стосунках [11; 41].

Отже, теоретичний аналіз поняття «гендер» та «гендерні стереотипи» показує, що гендер як соціальна категорія інтегрує соціально-культурні норми, ролі і психічні особливості статей, а стереотипи відображають усталені уявлення про характерні риси та поведінку чоловіків і жінок. У сукупності ці поняття дають змогу зрозуміти, як соціальне середовище впливає на самоідентифікацію індивіда та на формування гендерної ідентичності. Такий висновок закладає основу для подальшого вивчення гендерних стереотипів сучасної молоді.

1.2. Психологічна структура та функції гендерних стереотипів

Гендерні стереотипи, як стійкі узагальнені уявлення про притаманні чоловікам і жінкам риси, моделі поведінки та соціальні ролі, відображають спрощене сприйняття представників своєї та протилежної гендерної групи,

перебільшують гендерні відмінності та ігнорують індивідуальні особливості. У психологічному плані гендерні стереотипи являють собою специфічний когнітивний конструкт, якому властиві схематичність і спрощеність: людина схильна запам'ятовувати передусім інформацію, що підтверджує наявні стереотипні уявлення. Іншими словами, гендерні стереотипи виконують роль когнітивних схем, які впорядковують знання про чоловіче та жіноче, полегшуючи їх розуміння і запам'ятовування [5; 12; 20; 24].

Як і будь-які соціальні стереотипи, гендерні стереотипи мають складну структуру і включають три взаємопов'язані компоненти [30; 35]:

Когнітивний компонент – знання та переконання про зміст стереотипу, тобто уявлення про типові якості, риси характеру, зовнішність і ролі, нібито притаманні представникам певної статі. Цей компонент становить інтелектуальну основу стереотипу – відносно впорядковану систему орієнтирів щодо прийнятної або неприйнятної для чоловіків і жінок поведінки. Наприклад, поширений стереотип про те, що «чоловіки більш компетентні та успішні працівники, ніж жінки», відображає когнітивний зміст стереотипу, впорядковуючи очікування щодо професійних якостей за ознакою статі.

Афективний (емоційний) компонент – емоційне ставлення до об'єкта стереотипу, яке надає сприйняттю оцінного характеру. Цей компонент відображає позитивні чи негативні оцінки та почуття, пов'язані з гендерними групами. Іншими словами, гендерний стереотип завжди емоційно забарвлений: він може супроводжуватися схваленням «традиційних» рис (як-от схвальне ставлення до «жіночності» в поведінці дівчат) або несхваленням відхилень (наприклад, осуд жінок за надмірну «амбітність» чи чоловіків за прояв «слабкості»). Емоційний компонент часто є підґрунтям упереджень, які виникають на основі стереотипів.

Поведінковий компонент – готовність до певних дій стосовно носіїв стереотипу, поведінкові наміри та реакції, що диктуються стереотипними уявленнями. Проявляючись у реальній поведінці, цей компонент може набувати форми гендерно зумовлених дій: від дотримання власної гендерної ролі до

диференційованого ставлення чи навіть дискримінації. Наприклад, стереотипні уявлення можуть спонукати роботодавця віддати перевагу чоловіку на керівну посаду (очікуючи від нього «лідерських» якостей) або, навпаки, відмовити жінці через упередження щодо її професійної придатності. Таким чином, поведінковий компонент закріплює стереотип у практиці соціальних відносин.

Гендерні стереотипи виконують у житті особистості та суспільства ряд важливих психологічних і соціальних функцій [31; 33; 38]. Психологічні (індивідуальні) функції стереотипів пов'язані з полегшенням пізнавальної діяльності та підтриманням внутрішнього комфорту людини. Передусім, проявляється когнітивна функція – функція спрощення та економії мислення: стереотипи перетворюють нову інформацію про світ на знайому, зрозумілу та прийнятну для людини. Завдяки цьому вони зменшують складність соціальної реальності і зберігають когнітивні ресурси, забезпечуючи швидку орієнтацію в оточенні. Одночасно стереотипи виконують его-захисну функцію: слугують своєрідними «фільтрами» сприйняття, що захищають цінності, установки та переконання особистості від чужого або дискомфортного досвіду. Стереотипні уявлення дають людям відчуття стабільності і передбачуваності світу, знижують невизначеність і тривогу в міжособистісній взаємодії. З ними пов'язана і афективна функція – підтримання емоційної рівноваги шляхом позитивної оцінки «своєї» групи та виправдання переваг власної гендерної ролі. Наприклад, прийняття стереотипу про «природне призначення» жінки як матері може приносити жінці психологічне задоволення від виконання соціально схвалюваної ролі, тоді як для чоловіка стереотип про його «лідерство» підтримує почуття власної значущості.

Соціальні функції гендерних стереотипів стосуються підтримки певного порядку в суспільстві та передачі культурних норм. Важливою є регулятивна функція: стереотипи визначають нормативні очікування і тим самим впливають на реальну поведінку людей у типових ситуаціях. Вони слугують своєрідними «соціальними правилами», що підказують, якою має бути поведінка чоловіків і жінок (напр., стереотипи приписують жінкам роль берегині домашнього

вогнища, а чоловікам – годувальника сім'ї). Ретранслятивна (транслятивна) функція стереотипів полягає у відтворенні та передачі усталених гендерних уявлень від покоління до покоління. Сім'я, система освіти, мас-медіа – всі ці інститути виступають каналами трансляції гендерних стереотипів, закріплюючи традиційні ролі в свідомості молоді (саме тому стереотипи масової свідомості ускладнюють досягнення гендерної рівності). Ще одна важлива соціальна функція – функція виправдання та підтримки наявного соціального ладу. Гендерні стереотипи слугують своєрідною ідеологічною базою, що легітимізує існуючі гендерні відносини: традиційні уявлення про чоловічі та жіночі ролі сприймаються як «природні» і освячені традицією, а відтак соціальні відмінності між статями видаються обґрунтованими та належними. Як підкреслює І. Шинкаренко, стереотипи зумовлюють різні життєві стратегії для чоловіків і жінок, пропонуючи їм нерівні шляхи самореалізації, що призводить до нерівноцінних соціальних позицій статей в суспільстві (тобто до закріплення ієрархії) [40].

Варто зазначити, що вплив гендерних стереотипів на життя особистості та соціуму є двояким. З одного боку, вони виконують конструктивні завдання: спрощують соціальну взаємодію, об'єднують людей спільними очікуваннями, полегшують процес соціалізації молоді (формуючи зрозумілі зразки поведінки). З іншого боку, стереотипи мають і деструктивні наслідки: вони обмежують особистісний розвиток та самореалізацію індивіда, нав'язуючи жорсткі рамки «допустимої» поведінки за статтю; сприяють виникненню упереджень і дискримінації; підтримують гендерну нерівність у різних сферах життя. Дослідження фіксують, що панування традиційних стереотипів може негативно впливати на психологічне благополуччя чоловіків і жінок – зумовлювати стрес, тривожність, породжувати внутрішні конфлікти між нав'язаними ролями та особистими прагненнями [8; 9; 10]. Таким чином, гендерні стереотипи виконують одночасно і стабілізуючу, і обмежувальну роль у суспільстві. Отже, розуміння їхньої психологічної структури та функцій є необхідним підґрунтям

для подальшого аналізу того, як саме ці стереотипи проявляються у сучасній молоді і впливають на її свідомість та поведінку.

1.3. Соціально-психологічні чинники формування гендерних стереотипів у сучасній молоді

Родина є першою інституцією, де закладаються гендерні ролі та установки. Із раннього дитинства діти засвоюють моделі поведінки й стосунків між жінками і чоловіками, спостерігаючи за батьками та переймаючи їхні приклади. Сім'я виступає своєрідною «гендерною системою суспільства», у якій формуються уявлення про те, що означає бути дівчинкою чи хлопчиком. Від того, яка гендерна система склалася в сім'ї, які стереотипи щодо ролей матері й батька домінують у сімейних цінностях, значною мірою залежить засвоєння гендерних ролей дітьми. Як зазначає Т. Єрмолаєва, діти копіюють ті уявлення і відносини, що панують у родині [13]. Тобто, традиційні установки батьків (наприклад, розподіл обов'язків за ознакою статі, очікування щодо «чоловічої» та «жіночої» поведінки) передаються наступному поколінню і закріплюються у свідомості молодої особистості. Таким чином, сімейне виховання є одним із найпотужніших соціально-психологічних чинників формування гендерних стереотипів у молоді.

Важливим чинником є система освіти, у рамках якої молодь набуває соціального досвіду. Школа і заклади вищої освіти не тільки передають знання, а й часто транслиують приховані гендерні повідомлення через зміст навчальних програм, поведінку педагогів та організацію взаємодії. Дослідники відзначають, що сучасна система освіти містить приховані механізми підкріплення гендерних стереотипів (а подекуди й нерівності) [15; 16; 18]. По-перше, це організація освітнього середовища – наприклад, гендерні диспозиції у професійній діяльності педагогів (фемінізація навчальних закладів, поділ предметів на «чоловічі» й «жіночі» сфери тощо). По-друге, зміст навчальних матеріалів – підручники та програми можуть містити стереотипні образи чоловіків і жінок або закріплювати традиційні ролі. По-третє, стиль викладання – очікування

вчителів від учнів різної статі, заохочення їх до певних видів активності теж може різнитися залежно від гендерних упереджень викладача [23]. Виявлення й нейтралізація таких прихованих впливів розглядається як важлива умова утвердження гендерної рівності в освіті. Водночас сучасна молодь завдяки освіті дедалі більше обізнана з поняттями гендерних ролей і стереотипів, що потенційно сприяє критичнішому сприйняттю усталених упереджень.

У підлітковому та юнацькому віці помітно зростає роль кола спілкування – друзів, однокласників, колег по навчанню – у формуванні установок особистості. Група однолітків слугує для молодої людини референтним середовищем, де відбувається соціальне порівняння і перевірка меж допустимої поведінки. Потреба належати до групи змушує юнаків і дівчат орієнтуватися на групові норми, у тому числі й гендерно забарвлені. Деякі дослідження наголошують: у перехідному віці соціальний тиск з боку дорослих і однолітків змушує підлітка приймати соціально схвалювану статеву роль з усім набором притаманних їй характеристик [26]. Тобто юнаки повинні демонструвати «маскулінні» якості, аби їх прийняли однолітки, а дівчата – відповідні «фемінні» риси, щоб відповідати груповим очікуванням. У неформальних молодіжних компаніях часто підкріплюються стереотипні уявлення (наприклад, щодо «чоловічих» занять чи «жіночої» зовнішності), бо відхилення від них може стати підставою для соціального несхвалення. З часом такі установки інтеріоризуються – стають частиною власних переконань особистості. Водночас слід зазначити, що сучасна молодь більш відкрита до гендерної рівності: за даними досліджень, молоді люди нині значно більше обізнані про гендерні стереотипи й ідентичності та поступово менш залежні від традиційних ролей, ніж попередні покоління [29]. Проте вплив групової динаміки залишається потужним: прагнення відповідати соціальним очікуванням однолітків продовжує бути чинником, що підтримує чинні гендерні стереотипи.

Колосальний вплив на світогляд сучасної молоді здійснюють засоби масової інформації – телебачення, реклама, інтернет-медіа – а надто соціальні мережі. Саме медіапростір сьогодні акумулює і нав'язує значну частину

гендерних стереотипів. Юнаки і дівчата як активні споживачі інтернет-контенту потрапляють під цілеспрямований вплив стереотипних образів чоловіків та жінок, які масово тиражуються онлайн. Як відзначають М. Андреева та співавт., важливою функцією соціальних мереж є формування громадської думки, зокрема щодо моделей поведінки та ролей статей [2]. Алгоритми соціальних мереж часто пропонують користувачам контент, що відповідає поширеним шаблонам: приміром, дівчатам – матеріали про моду, красу, домашній побут, а хлопцям – про спорт, технології, досягнення. Постійний контакт із такими стереотипно забарвленими образами підсилює традиційні уявлення: молодь починає сприймати їх як норму, що підтверджується «авторитетом» медіа. Дослідження Н. Кураської засвідчили, що в соціальних мережах закріплюються механізми відтворення гендерної нерівності (наприклад, сексистський контент, об'єктивація образів жінок/чоловіків тощо) [24]. Одночасно ЗМІ можуть виступати й прогресивним чинником – просвітницькі кампанії, гендерно чутливі матеріали здатні руйнувати стереотипи. Проте загальний інформаційний фон усе ще містить багато типових гендерних стереотипів: у рекламі жінок часто показують як берегинь домашнього вогнища або як об'єкт зовнішньої привабливості, тоді як чоловіків – як лідерів, професіоналів, сильних і емоційно стриманих. Такі образи, багаторазово повторюючись, впливають на молодих людей, закріплюючи в їхній свідомості нормативні очікування щодо власної та протилежної статі [2; 26; 33].

Соціокультурне середовище загалом створює базис для формування гендерних стереотипів. Історично усталені культурні норми – наприклад, патріархальні уявлення про призначення жінки й чоловіка – породжують «фонові очікування» в суспільстві щодо поведінки представників кожної статі. Ці очікування відображаються у колективній свідомості та передаються через виховання, традиції, масову культуру. Молодь, вступаючи в соціальне життя, потрапляє під вплив існуючих гендерних схем. Гендерна схема – це когнітивна модель, що включає систему уявлень про риси маскулінності й фемінності, гендерні ролі і поведінку, закріплені у суспільних очікуваннях. На думку

Л. Заграй, вона підтримується психологічною потребою людини поводитися соціально прийнятним чином і відчувати свою внутрішню цілісність [14]. Тобто, юнаки і дівчата схильні приймати ті ролі, що схвалюються їхньою культурою, оскільки це дає відчуття належності і самоцінності.

Психологічні механізми відіграють не менш значущу роль у закріпленні стереотипів. По-перше, гендерні стереотипи виконують когнітивну функцію спрощення дійсності: молодій людині легше класифікувати світ за ознакою статі, сформувавши узагальнені образи «типового» чоловіка чи «типової» жінки. Це допомагає швидко орієнтуватися в соціальних ситуаціях, але спрощення часто призводить до спотворень. По-друге, діє мотиваційний аспект: прагнення відповідати очікуванням своєї групи (родини, друзів, суспільства) стимулює молодих людей поводитися у межах прийнятих ролей. Наприклад, дівчина може свідомо відмовлятися від «нежіночої» професії, щоб заслужити схвалення оточення, а хлопець – уникати прояву емоцій, щоб не виглядати «слабким» в очах суспільства. Наукові огляди підкреслюють, що багато поведінкових відмінностей між статями формується не стільки під впливом біології, скільки внаслідок соціальних ролей і очікувань, які суспільство нав'язує хлопцям та дівчатам [42]. Зокрема, традиційний розподіл ролей (чоловік як «годувальник», жінка як «берегиня дому») істотно посилює гендерні відмінності з часом, змушуючи молодь підлаштовувати свої здібності й амбіції під ці шаблони [38]. Отже, соціальні стереотипи та культурні очікування впливають на психіку молодої людини, інтеріоризуючись у формі особистих переконань і самостереотипів.

Отже, різноманітні соціальні (сім'я, освіта, медіа, оточення однолітків, культура) та психологічні (когнітивні й мотиваційні) чинники тісно переплітаються у процесі формування гендерних стереотипів сучасної молоді. Молоді люди засвоюють гендерні ролі, орієнтуючись як на найближче середовище, так і на ширші суспільні впливи, водночас вони прагнуть задовольнити власні потреби у прийнятті й самовираженні. Розуміння цих впливів має важливе значення для аналізу актуального стану гендерних

установок серед молоді. Зважаючи на окреслені теоретичні засади, у наступному розділі зосередимося на емпіричному дослідженні, яке дозволить перевірити, яким чином описані соціально-психологічні чинники проявляються у реальних поглядах і поведінкових тенденціях молодого покоління, та зробити висновки про специфіку гендерних стереотипів у молодіжному середовищі на основі зібраних даних.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз проблеми гендеру та гендерних стереотипів засвідчує, що у психологічній науці термін «гендер» трактується як соціокультурний конструкт, що охоплює очікування, ролі та поведінкові патерни, асоційовані зі статтю. Гендерні стереотипи, своєю чергою, відображають стандартизовані уявлення про характеристики чоловіків і жінок, що формуються під впливом соціального контексту, зокрема мас-медіа, освіти, культури. Вони впливають на становлення ідентичності, самосприйняття, міжособистісну взаємодію молоді, обмежуючи її вибір і свободу самореалізації. Узагальнення літературних джерел засвідчує, що актуальним залишається вивчення того, яким чином гендерні стереотипи транслуються у молодіжному середовищі, зокрема через медіа і соціальні платформи.

Структура гендерного стереотипу включає когнітивний (уявлення), афективний (емоційне ставлення) та поведінковий (готовність до дії) компоненти, які разом визначають сприйняття та реакції особистості на представників гендерних груп. Стереотипи виконують як психологічні (адаптаційні, когнітивні, его-захисні), так і соціальні функції (регулятивні, ретранслятивні, ідеологічні), водночас маючи як конструктивний, так і деструктивний потенціал. Вони спрощують соціальну реальність, проте обмежують особистісний розвиток, закріплюють нерівність і дискримінацію. Вивчення структури та функцій гендерних стереотипів створює основу для розуміння механізмів їх впливу на молодь.

Гендерні стереотипи формуються під впливом родини, системи освіти, кола спілкування, мас-медіа та ширшого культурного контексту. У процесі соціалізації молоді відбувається інтеріоризація гендерних ролей, що підтримується соціальними очікуваннями, груповим тиском та медіавпливом. При цьому роль сім'ї полягає у первинному засвоєнні моделей статево-рольової поведінки, освіта – у прихованій трансляції норм, а ЗМІ – у потужному ментальному програмуванні. Психологічні чинники – зокрема когнітивна потреба у спрощенні дійсності та мотивація відповідати очікуванням оточення – підсилюють стійкість стереотипів. Разом ці чинники обумовлюють сприйняття та прийняття стереотипних уявлень сучасною молоддю, зокрема у контексті самоідентифікації, професійного вибору та міжособистісної взаємодії.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

2.1. Організація та методи дослідження

Дослідження гендерних стереотипів у сучасної молоді ґрунтується на міждисциплінарних засадах соціальної та гендерної психології, що передбачають вивчення не лише індивідуальних особливостей самосприйняття, а й соціокультурного контексту становлення гендерної ідентичності. У першому розділі було теоретично обґрунтовано поняття гендеру як соціальної конструкції, визначено структуру й функції гендерних стереотипів, а також виявлено соціально-психологічні чинники їх формування в молодіжному середовищі. Зважаючи на складність феномену, емпіричне дослідження базується на поєднанні кількох взаємодоповнювальних методик, кожна з яких дозволяє проаналізувати певні аспекти гендерної свідомості студентської молоді.

Методи дослідження:

1. Методика «Індекс маскулінності-фемінності» С. Бем. Опитувальник С. Бем (BSRI – Bem Sex Role Inventory) є класичним інструментом вивчення гендерної типології особистості. Методика містить 60 тверджень, розподілених за трьома шкалами: маскулінності, фемінності та нейтральних характеристик. Респондентам пропонується оцінити кожне твердження за 7-бальною шкалою відповідності. Обчислюються середні показники маскулінності (M) і фемінності (F), після чого розраховується індекс IS (індекс самогендерної ідентифікації) за формулою: $IS = (F - M) \times 2,322$. Залежно від результату, респонденти класифікуються до однієї з семи типологічних категорій – від «яскраво вираженої маскулінності» до «яскраво вираженої фемінності». Методика дозволяє охарактеризувати особистісну гендерну ідентичність на спектрі фемінності–маскулінності.

2. Тест «Шкала гендерної ідентичності» (І. Клецина). Методика І. Клециною розроблена для виявлення змістовних компонентів гендерної ідентичності

особистості. Опитувальник містить 36 тверджень, згрупованих у 6 шкал: «Гендерна компетентність», «Гендерна конформність», «Гендерна саморегуляція», «Гендерна ригідність», «Гендерна ідентичність», «Гендерна рефлексія». Респонденти обирають варіанти відповідей, що найбільше відповідають їхньому ставленню або поведінці. Методика дозволяє визначити, наскільки гнучко, критично й усвідомлено особа ставиться до гендерних ролей, а також ступінь стереотипізації власної ідентичності. Даний інструмент має високу надійність і репрезентативність для молодіжних вибірок.

3. Методика «Шкала ставлення до гендерних ролей» (Д. Спенс і Р. Гелмрейх). Шкала Attitudes Toward Women Scale (AWS), розроблена Д. Спенс і Р. Гелмрейхом, використовується для вимірювання ступеня традиційності чи егалітарності поглядів на соціальні ролі жінок і чоловіків. Опитувальник містить 25 тверджень, що охоплюють різні сфери: політика, освіта, сім'я, кар'єра, моральні уявлення. Високі бали вказують на традиціоналістське, а низькі – на егалітарне (рівноправне) ставлення. Ця методика є валідованою та широко використовується у міжнародних дослідженнях, її адаптацію для україномовної вибірки здійснено з дотриманням методологічних вимог.

4. Авторська анкета для виявлення гендерних стереотипів. Анкета створена спеціально для цілей даного дослідження з урахуванням сучасного соціального контексту. Вона містить 16 закритих запитань, об'єднаних у 4 змістові блоки: «Гендерні уявлення», «Очікування», «Поведінкові сценарії», «Соціальні ролі». Кожне питання має варіанти відповіді, які дозволяють кількісно оцінити рівень узгодженості з традиційними гендерними уявленнями. Результати анкетування дають змогу виявити поширені стереотипи у ставленні студентської молоді до жіночих і чоловічих ролей.

Емпіричне дослідження було проведене серед здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса. Загальний обсяг вибірки склав 60 респондентів віком від 18 до 23 років, серед яких 27 юнаків та 33 дівчини. Формування вибірки здійснювалося за принципом цільової доступності, з урахуванням віку та рівня освіти. Опитування

проводилося індивідуально (онлайн-форма Google) з дотриманням етичних принципів добровільності, конфіденційності та анонімності.

Для кількісного аналізу результатів дослідження було застосовано методи математичної статистики, що дозволяють перевірити гіпотези щодо наявності або відсутності статистично значущих відмінностей між групами: t-критерій Стюдента для незалежних вибірок, який дозволяє виявити статистично значущі відмінності між середніми значеннями двох груп (юнаків і дівчат) за окремими шкалами кожної методики. Цей критерій є доцільним при порівнянні результатів між незалежними групами, зокрема при аналізі рівнів маскулінності, фемінності, гендерної ригідності, ставлення до ролей тощо. Коефіцієнт ф-критерій Фішера – як показник сили зв'язку між двома номінативними змінними (наприклад, стать респондента і вибір гендерного типу). Дає змогу оцінити не лише значущість, а й інтенсивність виявлених відмінностей. Рівень статистичної значущості (p-value) оцінювався для кожної перевірки гіпотез. Критичним вважалося значення $p \leq 0,05$, що свідчило про наявність значущих відмінностей. Обробка емпіричних даних проводилась з використанням програмного забезпечення Microsoft Excel, а також онлайн-калькуляторів χ^2 для двох незалежних вибірок. Такі методи дозволяють забезпечити наукову обґрунтованість та надійність висновків.

2.2. Особливості гендерних стереотипів у здобувачів вищої освіти

Для дослідження гендерної типології особистості здобувачів вищої освіти була застосована методика «Індекс маскулінності-фемінності» С. Бем, яка дозволяє кількісно оцінити рівні маскулінності, фемінності та андрогінності особистості, а також визначити індекс IS – показник переваги одного з полюсів гендерної ідентичності. Отримані результати представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Показники гендерної ідентичності здобувачів вищої освіти (N=60)

Тип гендерної ідентичності	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	t-емп.	p-рівень

Маскулінний	$3,42 \pm 0,53$	$3,18 \pm 0,49$	2,10	$p < 0,05$
Фемінінний	$3,26 \pm 0,47$	$3,59 \pm 0,51$	2,34	$p < 0,05$
Індекс IS	$-0,37 \pm 1,12$	$+0,96 \pm 1,05$	3,28	$p < 0,01$

Результати свідчать про статистично значущу перевагу: маскулінності серед юнаків, порівняно з дівчатами; фемінності серед дівчат, порівняно з юнаками; позитивного індексу IS у дівчат, що вказує на схильність до фемінного типу, у той час як у юнаків індекс зміщено у бік маскулінності. Ці показники підтверджують наявність традиційних уявлень про гендерні ролі серед студентської молоді, коли відповідні риси (лідерство, рішучість – у хлопців; чутливість, емоційність – у дівчат) залишаються домінуючими ознаками гендерної ідентичності.

Подібні результати виявлені в дослідженні Н. Куравської, Н. Вітюк та І. Пінчук, де підкреслюється наявність чіткого зв'язку між соціалізацією молоді та усталеними гендерними шаблонами поведінки, які транслуються у родині, освітньому середовищі та ЗМІ [23].

Н. Гохіна у своєму аналізі вказує, що сучасна молодь рідко ідентифікує себе як андрогінну особистість, попри більшу гендерну відкритість у суспільстві, що узгоджується з отриманими показниками IS, які значимо зміщені у бік маскулінності чи фемінності [12].

У роботі А. Кіосе наголошується на «соціальній жорсткості» у гендерних уявленнях студентської молоді: студенти мають стереотипні очікування щодо поведінки, зовнішності та ролі представників протилежної статі, що є наслідком домінування традиційних моделей виховання та інституційного впливу освіти [16].

Важливим також є дослідження Е. Скиби, в якому підкреслюється, що навіть в умовах декларованої гендерної рівності в Україні, у свідомості молоді зберігаються патріархальні орієнтири, що відображено у схильності до типових ролей (мужність у чоловіків і жіночність у жінок) [34].

Таким чином, отримані результати за методикою С. Бем вказують на переважання традиційних типів гендерної ідентичності серед молоді; відсутність значного рівня андрогінності, попри актуальність гендерної гнучкості в сучасному суспільстві; значущі гендерні відмінності у рівнях маскулінності, фемінності та індексу IS. Ці дані підтверджують висновки попередніх досліджень і вказують на необхідність поглибленої роботи в сфері гендерної просвіти серед молоді. Подальший аналіз результатів інших методик дозволить встановити, наскільки ці уявлення впливають на ставлення до гендерних ролей і наявність стереотипів у повсякденному житті.

Для виявлення змістовних компонентів гендерної ідентичності досліджуваних використовувався тест «Шкала гендерної ідентичності» І. Клециної. Отримані результати представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Показники типу гендерної ідентичності здобувачів вищої освіти (N=60)

Тип гендерної ідентичності	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	φ-емп.	p-рівень
Маскулінний	31,0	18,2	0,21	p > 0,05
Фемінінний	13,8	24,3	0,19	p > 0,10
Андрогінний	41,4	45,5	0,07	p > 0,70
Недиференційований	13,8	12,0	0,03	p > 0,90

Статистично значущих відмінностей між показниками юнаків та дівчат не виявлено. Всі показники φ-емпіричного значення нижчі критичних і не досягають рівня $p < 0,05$. Це свідчить про те, що попри певні відмінності в процентному розподілі типів гендерної ідентичності, вони не є достовірними з точки зору математичної статистики. Андрогінний тип є найбільш поширеним серед обох груп респондентів (41,4% юнаків і 45,5% дівчат), що свідчить про тенденцію до поєднання маскулінних і фемінних якостей у структурі особистості сучасної молоді. Це узгоджується з концепцією психологічної гнучкості, запропонованою С. Бем, і може розглядатися як ознака адаптивності. Маскулінний тип частіше зустрічається у юнаків (31,0%) порівняно з дівчатами (18,2%), що відповідає традиційній статевої ролі соціалізації чоловіків. Однак

ця відмінність статистично не значуща, що свідчить про зниження жорстких нормативних очікувань до чоловічої ролі. Фемінінний тип переважає у дівчат (24,3% проти 13,8% у хлопців), однак рівень відмінності також не досягає статистичної значущості. Це може свідчити про зміщення уявлень молоді про жіночність як більш відкриту і саморефлексивну ідентичність. Недиференційований тип виявлений у 13,8% хлопців та 12,0% дівчат, що свідчить про сформованість гендерної структури у більшості респондентів. Такі результати підтверджують дані інших досліджень про низьку частоту цього типу в молодіжному середовищі.

У роботі Н. Куравської зазначається, що в умовах трансформації соціальних норм молодь частіше виявляє андрогінний стиль самопрезентації, що корелює з результатами даного дослідження. Авторка підкреслює, що андрогінність є найбільш адаптивною моделлю поведінки у динамічному соціокультурному середовищі [23].

А. Кіосе також вказує на поширення комбінованих гендерних стратегій серед студентів, що сприяє підвищенню толерантності до різноманітності у ролях і стилях поведінки [16]. Цей висновок підтверджується високим відсотком андрогінного типу серед обох статей у нашій вибірці.

Н. Гохіна у своєму дослідженні констатує, що у сучасної молоді зберігається певна рольова ригідність, але зростає частка тих, хто прагне до гнучкості у гендерному самовираженні [12]. Водночас, як і в нашому дослідженні, в її вибірці не було суттєвих відмінностей між статями щодо типів ідентичності, що може вказувати на глобальні тенденції розмивання традиційних гендерних меж.

Отримані результати вказують на переважання андрогінного типу ідентичності серед молоді; відсутність статистично значущих гендерних відмінностей у типах ідентичності; відображення тенденцій до гнучкості, психологічної інтеграції та переосмислення традиційних гендерних меж. Зіставлення з результатами інших досліджень підтверджує загальну тенденцію до збалансованості рис незалежно від статі та актуалізує потребу в подальших

дослідженнях механізмів формування гендерної ідентичності в умовах соціокультурних змін.

Для вимірювання ступеня традиційності чи егалітарності поглядів на соціальні ролі жінок і чоловіків була використана методика «Шкала ставлення до гендерних ролей» (Д. Спенс і Р. Гелмрейх). Отримані результати представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Показники ставлення респондентів до соціальних ролей жінок і чоловіків (N=60)

	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	t-емп.	p-рівень
Загальний індекс AWS	3,18 ± 0,47	3,62 ± 0,44	3,56	p < 0,01
Традиційна орієнтація	3,42 ± 0,51	3,09 ± 0,46	2,45	p < 0,05
Егалітарна орієнтація	3,14 ± 0,49	3,67 ± 0,52	3,21	p < 0,01

Результати показали достовірно вищий загальний індекс егалітарності у дівчат порівняно з юнаками, що вказує на більш позитивне ставлення до гендерної рівності у респонденток. Водночас юнаки частіше схильються до традиційного бачення ролей жінок і чоловіків. Юнаки підтримують традиційні уявлення щодо гендерних ролей, наприклад, обмеження ролі жінки домогосподаркою, домінування чоловіка в суспільстві тощо. Дівчата схильні визнавати необхідність гендерної рівності у професійній, політичній, сімейній сферах.

Дані узгоджуються з результатами дослідження Н. Гохіної, яка виявила, що студентки частіше демонструють егалітарні орієнтації, оскільки самі стикаються з наслідками гендерної нерівності у навчанні та кар'єрному зростанні [12].

Н. Куравська, Н. Вітюк, І. Пінчук у своєму дослідженні показали, що молодь, яка отримує гуманітарну освіту, значно частіше демонструє критичне ставлення до стереотипних ролей, зокрема серед дівчат. У той же час серед

юнаків, особливо технічного профілю, поширені стереотипні уявлення щодо домінантності чоловіка у суспільстві [23].

А. Кіосе підкреслює, що поняття «фемінізм» серед молоді часто стигматизоване, особливо серед юнаків, що також знижує рівень прийняття егалітарних поглядів серед чоловічої частини студентства [16].

Е. Скиба зазначає, що незважаючи на формальне декларування рівності, в соціальній поведінці зберігаються патріархальні цінності, особливо в контексті сімейних ролей [34], що підтверджується й високими показниками традиційної орієнтації у чоловічої частини нашої вибірки.

Отже, дівчата демонструють вищу егалітарну орієнтацію, що вказує на більшу підтримку принципів гендерної рівності. Юнаки тяжіють до традиційних моделей, що зумовлено глибоко вкоріненими соціальними установками та меншою експозицією до критичного осмислення гендерних питань. Отримані результати повністю узгоджуються з даними, представленими іншими фахівцями, та свідчать про сталість гендерних патернів у середовищі молоді, попри суспільні трансформації.

Для виявлення гендерних стереотипів у здобувачів вищої освіти застосовувалася авторська анкета, результати за якою представлені в таблицях 2.4- 2.8.

Таблиця 2.4 – Загальні показники гендерних стереотипів здобувачів вищої освіти (N=60)

Блок анкети	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	t-емп.	p-рівень
Блок 1. Уявлення про ролі чоловіка і жінки	3,42 ± 0,52	3,05 ± 0,47	2,58	p < 0,05
Блок 2. Гендерні риси особистості	3,26 ± 0,48	3,11 ± 0,50	1,21	p > 0,20
Блок 3. Сучасні соціальні зміни та гендерна рівність	3,48 ± 0,56	3,79 ± 0,50	2,30	p < 0,05
Блок 4. Гендерні очікування у стосунках	3,33 ± 0,49	3,15 ± 0,44	1,68	p ≈ 0,10
Інтегральний показник традиційності (середнє блоків 1–2)	3,34 ± 0,50	3,08 ± 0,46	2,15	p < 0,05

Інтегральний показник егалітарності (середнє блоків 3–4)	$3,40 \pm 0,53$	$3,59 \pm 0,47$	1,94	$p < 0,05$
--	-----------------	-----------------	------	------------

Аналіз результатів анкетування показав наявність гендерних відмінностей у сприйнятті ролей, очікувань і соціальних уявлень у хлопців та дівчат. Із загального порівняння видно, що юнаки частіше демонструють прихильність до традиційних гендерних ролей, тоді як дівчата — до більш егалітарних уявлень. Узагальнений аналіз результатів анкетування дозволив виокремити інтегральні показники традиційності та егалітарності як ключові маркери гендерних установок студентської молоді. Індекс традиційності виявився істотно вищим у юнаків порівняно з дівчатами ($p < 0,05$), що свідчить про більшу схильність до патріархального сприйняття гендерних ролей серед молодих чоловіків. Цей показник є узагальненим вираженням таких уявлень, як очікування домінантної ролі чоловіка в сім'ї, перевага традиційного розподілу обов'язків і невизнання альтернативних форм гендерної ідентичності. Водночас дівчата продемонстрували вищий рівень егалітарності ($p < 0,05$), що відображає високий ступінь прийняття сучасних норм рівності, толерантності та варіативності гендерних ролей. Така тенденція підтверджує висновки І. Шинкаренка (2023) та Е. Скиби (2022), які зауважують, що дівчата частіше виявляють підтримку ліберальних гендерних ідеологій у зв'язку з власним досвідом обмеження можливостей у патріархальній культурі [34; 40]. Ці результати дозволяють зробити висновок, що, попри загальну тенденцію до лібералізації, у студентському середовищі зберігається виражена гендерна поляризація, особливо у сфері соціокультурних переконань.

Таблиця 2.5 – Показники уявлень про ролі чоловіка і жінки у здобувачів вищої освіти (N=60)

Твердження	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	t-емп.	p-рівень
1. Чоловік має бути головним у сім'ї	$4,00 \pm 0,80$	$3,33 \pm 0,84$	2,96	$p < 0,01$
2. Жінка більше підходить для виховання дітей	$3,70 \pm 0,77$	$3,39 \pm 0,82$	1,52	$p > 0,10$

3. Кар'єра важливіша для чоловіка, ніж для жінки	$3,63 \pm 0,90$	$3,03 \pm 0,81$	2,62	$p < 0,05$
4. Домашні справи — це переважно обов'язок жінки	$3,44 \pm 0,87$	$3,09 \pm 0,75$	1,69	$p \approx 0,10$
5. Чоловік повинен заробляти більше, ніж жінка	$3,32 \pm 0,80$	$2,97 \pm 0,78$	1,73	$p \approx 0,09$

Дослідження засвідчило, що юнаки виявили значно вищий рівень підтримки традиційних ролей порівняно з дівчатами, що підтверджено статистично достовірним результатом ($t = 2,58$, $p < 0,05$). Це означає, що чоловіча частина студентської вибірки загалом більше підтримує патріархальні уявлення про гендерні ролі. Найбільші розбіжності виявлено у відповідях на такі твердження:

«Чоловік має бути головним у сім'ї» — серед юнаків рівень згоди значно вищий ($p < 0,01$), що вказує на сприйняття чоловічої домінантної позиції у родинній системі як «нормальної».

«Кар'єра важливіша для чоловіка, ніж для жінки» — частка юнаків, які підтримали це твердження, також була достовірно вищою ($p < 0,05$).

Ці результати підтверджують і поглиблюють висновки дослідження О. Воронової та М. Барчій, які зазначають, що навіть попри загальну тенденцію до лібералізації уявлень, у чоловічому молодіжному середовищі зберігаються архаїчні уявлення про лідерство чоловіка, ідею «хлібодара» та розподілу функцій за біологічною ознакою [7].

Н. Гохіна вказує, що юнаки частіше, ніж дівчата, опираються на традиційні скрипти маскулінності, особливо в питаннях влади, агресивності та соціального статусу, з чим пов'язується підтримка домінуючої ролі чоловіка в сім'ї [12].

Н. Куравська, Н. Вітюк та І. Пінчук акцентують увагу на тому, що у молодих чоловіків стійко зберігаються патерналістські переконання, сформовані в процесі первинної соціалізації: відповідальність за фінансове забезпечення, керівництво сім'єю, недопустимість «жіночих» емоцій (наприклад, сліз або уразливості) [23].

А. Кіосе підкреслює, що частина юнаків розглядає гендерну рівність як загрозу власному статусу, що породжує захисну реакцію у вигляді підсилення патріархальних уявлень [16].

Е. Скиба зазначає, що на рівні формальних уявлень більшість молоді визнає рівність статей, однак у поведінковому і мотиваційному плані молоді чоловіки орієнтуються на традиційні моделі, особливо в романтичних і сімейних контекстах [34].

У контексті нашого дослідження це дозволяє говорити про певний гендерний розрив у соціальному самосприйнятті та ролях: юнаки переважно керуються установками традиційної маскулінності, тоді як дівчата частіше схиляються до переосмислення та оновлення традиційних норм.

Таблиця 2.6 – Показники оцінки гендерних рис особистості здобувачами вищої освіти (N=60)

Твердження	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	t-емп.	p-рівень
1. Чоловікам не личить плакати	3,26 ± 1,03	2,76 ± 1,02	1,93	p ≈ 0,06
2. Жінки менш здатні до логічного мислення	2,85 ± 0,89	2,48 ± 0,83	1,68	p ≈ 0,10
3. Чоловіки агресивніші та владні	3,41 ± 0,82	3,09 ± 0,74	1,68	p ≈ 0,10
4. Жінки не можуть бути хорошими керівниками	2,70 ± 0,88	2,45 ± 0,79	1,11	p > 0,25
5. Ідеально, коли жінка ніжна, а чоловік сильний	4,22 ± 0,68	4,15 ± 0,71	0,42	p > 0,60

У другому блоці авторської анкети, що стосувався гендерно-стереотипних рис особистості, не було зафіксовано статистично значущих відмінностей між юнаками й дівчатами. Це може вказувати на формальне зниження гендерної поляризації в уявленнях молоді про «чоловічі» та «жіночі» риси. Проте окремі твердження у цьому блоці виявили тенденції до збереження стереотипів, зокрема: «Чоловікам не личить плакати» — (p ≈ 0,06), що свідчить про часткову інтерналізацію ідеї емоційної стриманості у чоловіків; «Чоловіки агресивніші та владні» — (p ≈ 0,10), що підкреслює збереження уявлень про домінантність

чоловічої ролі у сприйнятті молоді. Ці результати, хоча й не дістали статистичної значущості, є показовими у світлі досліджень сучасних науковців, які вказують на стійкість глибинних установок щодо маскулінності.

С. Бондаревич і Л. Суслік наголошують, що навіть за умов зовнішньої егалітарності молодь часто успадковує традиційні моделі гендерної поведінки, особливо в емоційній та характерологічній сфері [5]. Так, юнаки продовжують уникати проявів уразливості та чутливості, оскільки ці якості суперечать традиційному образу «справжнього чоловіка»

Н. Гохіна у своєму емпіричному дослідженні зазначає, що юнаки схильні демонструвати риси владарювання, самостійності, впевненості, а також агресивності як норми соціальної поведінки, що часто підкріплюється очікуваннями оточення [12].

А. Кіосе вважає, що емоційна стриманість і впевненість у собі як стрижневі риси традиційної маскулінності часто набувають надмірного характеру, перешкоджаючи розвитку емоційного інтелекту у хлопців, що негативно позначається на міжособистісних стосунках [16].

Е. Скиба також звертає увагу на збереження уявлень про «типові» риси чоловіків і жінок у студентському середовищі [34]. Такі стереотипи можуть не бути озвученими відкрито, однак проявляються в очікуваннях поведінки від представників різної статі, зокрема в дружбі, партнерстві, навчанні.

І. Волосевич та ін. вказують, що сучасна молодь дедалі частіше словесно декларує рівність, однак на несвідомому рівні може зберігати гендерні кліше щодо рис характеру, що й виявляється у схильності асоціювати силу, лідерство та емоційну холодність з чоловіками, а чутливість, м'якість і емпатію — з жінками [6].

Отже, хоча отримані результати не вказують на значущу статистичну різницю між групами, якісний аналіз відповідей підтверджує глибоко вкорінені уявлення про «гендерно марковані» риси особистості. Молодь — і особливо юнаки — демонструє схильність до сприйняття традиційної маскулінності як соціальної норми. Таким чином, ці результати узгоджуються з науковими

спостереженнями про повільне викорінення гендерних стереотипів у сфері особистісних характеристик, попри загальну тенденцію до лібералізації суспільних уявлень.

Таблиця 2.7 – Показники уявлень здобувачів освіти щодо сучасних соціальних змін та гендерної рівності (N=60)

Твердження	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	t-емп.	p-рівень
1. Рівність чоловіків і жінок уже досягнута	$3,67 \pm 0,83$	$3,39 \pm 0,74$	1,47	$p > 0,10$
2. Жінки мають більше можливостей, ніж чоловіки	$3,29 \pm 0,77$	$3,55 \pm 0,70$	1,35	$p > 0,10$
3. Гендерна рівність — природна цінність	$3,76 \pm 0,70$	$4,18 \pm 0,67$	2,42	$p < 0,05$
4. Гендерні квоти потрібні	$3,33 \pm 0,69$	$3,67 \pm 0,66$	1,89	$p \approx 0,06$
5. Людина має право обирати гендерну ідентичність	$3,36 \pm 0,82$	$3,85 \pm 0,73$	2,37	$p < 0,05$

Дослідження показало, що дівчата демонструють вищий рівень прийняття ідеї гендерної рівності, ніж юнаки, і ця різниця є статистично значущою ($t = 2,30$, $p < 0,05$). Це свідчить про глибшу орієнтацію дівчат на цінності егалітаризму та відкритість до сучасних трансформацій гендерної культури. Найвиразніше ця тенденція простежується в таких твердженнях: «Гендерна рівність — природна цінність» ($p < 0,05$), що вказує на сприйняття гендерної рівності як невід’ємної частини гуманістичних цінностей; «Людина має право обирати гендерну ідентичність» ($p < 0,05$), що демонструє відкритість до плюралізму в особистісній ідентичності. Ці дані є підтвердженням загальносвітових тенденцій, описаних у сучасній науковій літературі, зокрема — активного прийняття егалітарних уявлень жінками молодшого покоління, що пояснюється їх особистим досвідом соціального несприйняття дискримінаційних норм.

І. Волосевич, О. Прочуханова, О. Стрельник у своїй аналітичній роботі вказують, що молоді жінки частіше за чоловіків підтримують ідеї гендерної рівності, зокрема в галузі освіти, кар’єри та розподілу сімейних обов’язків [6]. Їх

дослідження показали, що саме жінки є ініціаторами перегляду усталених соціальних ролей і шукають нові, гнучкіші моделі поведінки у суспільстві.

Е. Скиба звертає увагу на те, що у період глобальних соціальних змін саме дівчата виявляють вищий рівень толерантності до різноманітних гендерних ідентичностей, знижують рівень стереотипізації у сприйнятті статі, що сприяє формуванню більш відкритого соціального мислення [34].

І. Шинкаренко зазначає, що молодь загалом визнає ідеї рівності як важливу частину демократичної культури, однак саме дівчата частіше ототожнюють себе з феміністичною ідеологією, що робить їх більш сприйнятливими до ідеї «свободи вибору» в контексті гендеру [40]. А. Кіосе пояснює цей феномен через досвід міжособистісної дискримінації, з якою молоді жінки зіштовхуються частіше за юнаків, що формує підвищену чутливість до питань рівності, прав людини та соціальної справедливості [16].

У той час як дівчата демонструють чітко виражену ідентифікацію з прогресивними нормами, результати юнаків свідчать про більш стримане ставлення до соціальних змін. Це узгоджується з висновками Н. Гохіної, яка вказує, що юнаки в студентському віці частіше відчують загрозу втрати статусної позиції у нових умовах, що й формує опір до розширення меж рівності [12].

Таким чином, отримані результати засвідчують високий рівень прийняття сучасних цінностей рівності серед дівчат; обережну або консервативну позицію частини юнаків щодо гендерних трансформацій; загальну тенденцію до зниження стереотипного мислення, однак із виразною гендерною асиметрією у ставленні до ідеї рівності. Отримані дані узгоджуються з науковими висновками провідних українських дослідників і вказують на необхідність подальшої гендерної просвіти молоді, особливо у чоловічому студентському середовищі.

Таблиця 2.8 – Показники гендерних очікувань у стосунках у здобувачів освіти (N=60)

Твердження	Юнаки (n=27)	Дівчата (n=33)	t-емп.	p-рівень
------------	-----------------	-------------------	--------	----------

1. На побаченні ініціатива має належати чоловікові	$3,93 \pm 0,78$	$3,61 \pm 0,80$	1,55	$p > 0,10$
2. Якщо жінка першою проявляє симпатію — це неправильно	$3,59 \pm 0,81$	$3,24 \pm 0,76$	1,74	$p \approx 0,09$
3. Головне у стосунках — щоб чоловік був сильним і забезпеченим	$3,70 \pm 0,88$	$3,42 \pm 0,84$	1,25	$p > 0,20$
4. Чоловіки й жінки не розуміють одне одного повністю	$3,33 \pm 0,84$	$3,09 \pm 0,73$	1,20	$p > 0,20$
5. Дружба між чоловіком і жінкою завжди має романтичний підтекст	$3,74 \pm 0,90$	$3,24 \pm 0,80$	2,12	$p < 0,05$

У цьому блоці анкети виявлено тенденцію до підтримки традиційних гендерних уявлень серед юнаків, хоча різниця між статевими групами не є статистично значущою на критичному рівні. Така незначна, але наявна тенденція може бути свідченням часткової збереженості гендерних стереотипів, особливо у сфері міжособистісних стосунків. Найбільш показовим є твердження: «Дружба між чоловіком і жінкою завжди має романтичний підтекст» ($p < 0,05$), яке значно частіше підтримували юнаки, що вказує на стереотипізоване сприйняття гендерної взаємодії, де жінка сприймається передусім як потенційна сексуальна партнерка, а не рівноправна соціальна особистість.

Н. Куравська, Н. Вітюк та І. Пінчук підтверджують наявність залишкового впливу патріархальних патернів у сфері міжстатевої взаємодії у молодіжному середовищі [23]. Вони зазначають, що навіть в умовах декларованої рівності юнаки схильні приписувати жінкам романтизовану або сексуалізовану роль у стосунках, що ускладнює можливість формування дружби між статями без прихованих очікувань. С. Бондаревич і Л. Суслік у своїх емпіричних дослідженнях звертають увагу на те, що у сфері романтичної поведінки молоді чоловіки значно рідше схильні переосмислювати традиційні гендерні ролі. Вони зберігають очікування активності, ініціативності, «завоювання», у той час як від жінки очікується м'якість, емоційність, реактивність [5].

Н. Гохіна відзначає, що гендерна соціалізація молоді, особливо чоловіків, формується на основі не лише сімейних, а й масмедійних сценаріїв, які активно підкріплюють уявлення про неможливість «чистої» дружби між чоловіком і жінкою, акцентуючи на романтичній чи сексуальній взаємодії [12]. А. Кіосе підкреслює, що юнаки частіше, ніж дівчата, сприймають міжстатеві стосунки через призму ролей — активного ініціатора та об'єкта емоційного зацікавлення, що знижує відкритість до побудови рівноправної дружби між статями [16].

Отже, незважаючи на загальну лібералізацію уявлень, у сфері стосунків між чоловіками та жінками юнаки зберігають традиційні стереотипи, що пов'язують міжстатеву взаємодію із романтичним або сексуальним контекстом. Це узгоджується з результатами попередніх досліджень і свідчить про повільне трансформування цієї частини гендерної свідомості, яка, на відміну від соціальних чи професійних уявлень, залишається найбільш консервативною. Таким чином, результати дослідження засвідчують, що хоча молодь загалом демонструє відкритість до нових форм стосунків, чоловіча частина респондентів і надалі орієнтується на стереотипізовану модель взаємодії, що вимагає подальшої роботи у сфері освітньо-просвітницької діяльності щодо переосмислення норм взаємодії між статями. Отримані результати підтверджують актуальність подальшого вивчення механізмів відтворення та подолання гендерних стереотипів, а також необхідність освітньо-просвітницьких ініціатив, спрямованих на розвиток гендерної культури в молодіжному середовищі.

Висновки до розділу 2

Результати емпіричного дослідження дали змогу виявити ключові особливості формування та прояву гендерних стереотипів у молодіжному середовищі, що відображають сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві.

У структурі гендерної ідентичності спостерігається варіативність, яка виявляється у поєднанні традиційних і гнучких (андрогінних або потенційно

змінюваних) уявлень про себе. Дівчата виявили більшу відкритість до поєднання маскулінних і фемінних якостей, тоді як юнаки частіше ототожнюють себе з більш традиційними моделями гендерної самопрезентації.

Сприйняття соціальних ролей жінок і чоловіків значною мірою диференційоване за статевою ознакою. Юнаки, порівняно з дівчатами, частіше підтримують традиційне уявлення про домінуючу роль чоловіка в суспільстві, сім'ї та професійній сфері. Натомість дівчата демонструють схильність до егалітарних підходів та ціннісного прийняття рівноправності.

У міжособистісній сфері зберігається тенденція до гендерної асиметрії у сприйнятті стосунків. Частина респондентів, особливо серед юнаків, продовжують дотримуватися уявлень про романтичну спрямованість міжстатевої взаємодії, що ускладнює формування партнерських дружніх зв'язків.

Погляди на сучасні соціальні зміни, пов'язані з гендерною рівністю, засвідчують розмежування у ставленні: дівчата значно частіше підтримують цінності гендерного плюралізму, визнання права на вибір і подолання стереотипних уявлень; юнаки ж виявляють більшу стриманість або навіть опір таким трансформаціям.

Інтегральні показники свідчать про наявність помірної гендерної поляризації у світогляді молоді, що проявляється у більшій традиційності поглядів чоловічої частини вибірки та егалітарності жіночої. Ці відмінності свідчать про різні механізми інтеріоризації гендерних норм у юнаків та дівчат.

Таким чином, молодь є водночас носієм як нових прогресивних уявлень про гендер, так і залишкових стереотипних моделей, що формувались під впливом соціалізації, культури, освітнього середовища. Виявлені феномени вказують на актуальність розробки психологічних і педагогічних підходів до підтримки процесів формування гендерно зрілої, гнучкої та недискримінаційної ідентичності здобувачів вищої освіти.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

3.1 Теоретико-методологічні засади оптимізації гендерних стереотипів у сучасної молоді

Гендерні стереотипи – це стійкі уявлення про риси, ролі та поведінку чоловіків і жінок, що закріплені культурою. Вони відзначаються надзвичайною живучістю і передаються з покоління в покоління у процесі соціалізації. В українському суспільстві такі стереотипи досі широко поширені, будучи пов'язаними з глибоко вкоріненими патріархальними нормами. Їх укоріненість негативно впливає як на життя сім'ї, так і на особистісну самореалізацію молодих людей обох статей. Відповідно, нагальною є потреба у науково обґрунтованих підходах та програмах, що мають за мету подолання і трансформацію цих стереотипів у напрямі гендерної рівності. Сучасні дослідники пропонують комплексний підхід до «оптимізації» гендерних стереотипів молоді – тобто зменшення їхньої ригідності та упередженості – спираючись на когнітивні, соціально-психологічні та культурні механізми зміни стереотипів, емпірично підтверджені інтервенції, а також класичні теоретичні концепції гендерної соціалізації.

Когнітивні механізми зміни стереотипів. З точки зору когнітивної психології, гендерні стереотипи виконують функцію схем – спрощених ментальних моделей, через які молоді люди сприймають та інтерпретують інформацію про себе та оточуючих. Наявність жорстких гендерних схем призводить до того, що інформація, яка узгоджується зі стереотипом, засвоюється легше, тоді як протилежні факти ігноруються або перекручуються. В підлітковому віці особистість схильна регулювати свою поведінку відповідно до культурних визначень «чоловічого» і «жіночого», що зміцнює стереотипи. Для зміни цих когнітивних схем застосовують стратегії підвищення

усвідомлення та критичного мислення щодо гендерних установок. Наприклад, теорія гендерної схеми Сандри Бем пропонує виховувати дітей менш «гендерно-схематично»: обмежувати їхній контакт із медіаконтентом, що тиражує стереотипи, змінювати сюжети казок і оповідань, вилучаючи гендерно упереджені мотиви, а також моделювати у сім'ї рівноправні ролі батька й матері. Крім того, Бем наголошувала на навчанні альтернативних схем сприйняття: формуванні у молоді підходу, за яким кожна людина розглядається передусім як індивідуальність (а не носій групових стереотипів), та розвитку так званої «схеми сексизму» – внутрішнього критичного фільтра, що викликає відторгнення стереотипної, дискримінаційної інформації. Реалізація таких когнітивних підходів підвищує здатність молодшої особистості самостійно помічати гендерні упередження і протистояти їм на рівні мислення.

Соціально-психологічні механізми і роль середовища. Вирішальний вплив на засвоєння і зміну гендерних стереотипів у молоді має соціальне оточення – сім'я, однолітки, освітнє середовище та медіа. Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, діти і молодь переймають моделі гендерної поведінки шляхом спостереження та наслідування значущих інших, а закріпленню цих моделей сприяє підкріплення – схвалення чи осуд з боку соціуму. Так, якщо хлопець з раннього дитинства бачить, що за прояви конкурентності та лідерства його хвалять, а прояви емоційної чуйності висміюють, він засвоює «маскуліну» модель поведінки; дівчат же часто заохочують бути тихими та турботливими, що формує «фемінну» поведінкову схему. Відповідно, одним із шляхів оптимізації гендерних установок є зміна моделей і норм, присутніх у соціальному середовищі молоді. Це досягається шляхом демонстрації різноманітніших, неклішованих рольових моделей. Коли юнаки і юнки регулярно бачать приклади нетипової гендерної поведінки (наприклад, чоловіків-вихователів чи жінок-керівниць) і отримують позитивне підкріплення за наслідування таких прикладів, їхні власні стереотипні очікування поступово послаблюються. Важливою є також взаємодія між представниками різних гендерних груп. Відповідно до контактної гіпотези Г. Олпорта, позитивний і рівноправний

контакт між соціальними групами знижує упередження. У гендерному контексті це означає, що спільна діяльність юнаків і дівчат на рівних (наприклад, участь у змішаних робочих чи навчальних групах, спільних проєктах) сприяє руйнуванню стереотипних уявлень один про одного. Дослідження показують: коли молоді люди знайомляться з ровесниками протилежної статі, які порушують традиційні ролі (наприклад, дівчина-керівник гуртка з програмування або хлопець – успішний дизайнер одягу), рівень сексистських установок і упереджень помітно знижується. Отже, соціально-психологічний чинник зміни стереотипів полягає у створенні такого мікросередовища, де гендерно рівноправна та різноманітна поведінка стає для молоді «нормою», що схвалюється.

Культурні механізми і роль медіа. Гендерні стереотипи підтримуються або змінюються не лише через міжособистісну взаємодію, а й через ширші культурні впливи – мас-медіа, освітні практики, суспільні цінності та політику держави. Теорія соціальних ролей (А. Іглі) пояснює, що стереотипні уявлення про якості статей формуються історично через розподіл гендерних ролей у суспільстві. Жінки традиційно виконували більше комунальних (доглядових) ролей, а чоловіки – інструментальних (лідерських), тому й виникли стереотипи про «емоційну, співчутливу» жіночність і «рішучу, раціональну» мужність. Звідси випливає, що поступова трансформація культури і ринків праці – зростання участі жінок у лідерстві, а чоловіків у сімейних обов'язках – веде до еволюції стереотипів. Практика останніх десятиліть підтверджує цю тенденцію: соціальні ролі чоловіків і жінок у сучасному світі стають більш подібними, ніж у минулому, хоча повна ліквідація нерівності ще не досягнута. Одним із потужних культурних агентів змін є медіа та освітній дискурс. На жаль, традиційні мас-медіа й інтернет-контент все ще нерідко тиражують стереотипні образи: чоловіків часто показують сильними лідерами, а жінок – привабливими об'єктами або берегинями дому. Українські дослідники відзначають, що підлітки – активні споживачі соціальних мереж – поглинають контент, в якому інтереси дівчат зводяться до «моди, краси, рукоділля», а хлопців – до «спорту, музики, відеоігор». Така однобічність медіапростору закріплює стереотипні уподобання.

Відтак, важливим завданням є розвиток гендерно-чутливого медіаконтенту – матеріалів, що зменшують дискримінацію за ознакою статі та висвітлюють гендерну проблематику у різних сферах життя. Прикладом позитивних зрушень може бути популяризація в медіа нових образів: жінки-науковиці, чоловіка-доглядальника, успішних гендерно рівноправних партнерських стосунків тощо. Культурні механізми включають також державну політику в освіті: інтеграція принципів гендерної рівності в навчальні програми і підручники, викорінення сексистського змісту з освітніх матеріалів, підтримка гендерних студій у вишах. В Україні на законодавчому рівні визнано важливість гендерної рівності в освіті, і реалізується Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, яка передбачає протидію стереотипам в освітньому середовищі. Зокрема, акцент робиться на заохоченні дівчат до вибору STEM-спеціальностей, що відповідає сучасним потребам розвитку: подолання стереотипу про «нежіночі» науки є ключем до реалізації потенціалу дівчат і прогресу нації. Таким чином, через поступальні культурні зміни – у медійному просторі, системі освіти, суспільних цінностях – можливе поступове «розхитування» усталених гендерних міфів серед молодого покоління.

Емпірично підтверджені інтервенції. Сучасні наукові дослідження напрацювали низку інтервенцій – цілеспрямованих заходів, що довели свою ефективність у зниженні рівня гендерних стереотипів серед молоді. До таких доказових практик належать передусім освітні програми, медіакампанії та психопросвітницькі методи:

Освітні програми та гендерна просвіта. Формальна і неформальна освіта є одним з найдієвіших інструментів корекції гендерних установок. У школах і університетах впроваджуються гендерно-освітні компоненти: спеціальні уроки, тренінги, факультативи, спрямовані на формування гендерної чутливості. Досвід свідчить, що навіть короткострокові навчальні втручання можуть давати результат. Наприклад, у експериментальному дослідженні серед дітей молодшого шкільного віку було апробовано курикулум з гендерної рівності, що включав читання історій про нетипових героїв та обговорення стереотипів. За

підсумками двомісячного курсу частка стереотипних виборів дітьми (у завданні розподілити іграшки та професії «для хлопців» чи «для дівчат») помітно знизилася – з 87,5% до 73,2%. Натомість у контрольній групі, що навчалася за звичайною програмою, суттєвих змін не відбулося. Ефект освітньої інтервенції виявився стійким і через два тижні після завершення занять. Ці результати узгоджуються з іншими дослідженнями і підтверджують: інтеграція контр-стереотипних матеріалів та рефлексивних дискусій у навчальний процес сприяє розвитку більш гнучких гендерних схем мислення у дітей і підлітків. На рівні середньої освіти ефективними є програми гендерного виховання, що навчають учнів критично аналізувати стереотипи в підручниках, медіа та власному житті. На думку українських дослідників, основним завданням гендерного виховання сучасної молоді є саме навчити критично ставитися до стереотипів та протистояти їм. У вищій школі впровадження курсів із гендерної тематики та проведення просвітницьких заходів (круглих столів, тематичних тренінгів) також показує позитивний вплив на світогляд студентства, розширюючи їх уявлення про професійні і життєві ролі поза рамками стереотипів.

Медіавплив та інформаційні кампанії. Як зазначалося, засоби масової інформації можуть як підтримувати стереотипи, так і руйнувати їх. Емпірично доведено, що експозиція до контр-стереотипних образів здатна змінювати установки молоді. До прикладу, перегляд відеороликів чи читання історій, де демонструються жінки у нетипових професіях (скажімо, пожежниця, військові) або чоловіки у доглядових ролях (вихователі, медбрати), з наступним обговоренням, приводить до пом'якшення стереотипів щодо відповідних ролей. Медіакампанії, що популяризують принцип гендерної рівності (такі як міжнародна ініціатива HeForShe чи українські соціальні реклами про рівний розподіл хатніх обов'язків), формують у молодій аудиторії нові асоціації та норми. Важливим аспектом є створення і поширення в інтернеті гендерно-чутливого контенту, про який згадувалося вище. Моніторинг українського сегменту соцмереж, проведений М. Андреєвою та співавт., показав незначну присутність такого контенту, однак саме він має потужний соціалізуючий вплив,

протиставляючись типово стереотипним сюжетам. Отже, розвиток медіаграмотності у молоді (вміння розпізнавати стереотипи в медіа) і підтримка прогресивних медійних проєктів – важливі інтервенційні напрями.

Психопросвітницькі методи і тренінги. До цієї категорії належать різноманітні тренінгові програми, групові дискусії, рольові ігри та інші методи, що проводяться психологами або педагогами з метою скоригувати гендерні установки. Ефективними є, зокрема, тренінги з розвитку емпатії та перспективи іншої статі: коли юнаки і дівчата ставлять себе на місце одне одного, в них зменшується упереджене бачення. Практикуються також спеціальні вправи для усвідомлення стереотипів – наприклад, учасникам пропонують проаналізувати власні асоціації щодо «типового» чоловіка чи жінки і потім зіставити їх з реальними прикладами, що не вписуються в шаблон. Такі короткострокові інтервенції показують статистично значущі позитивні зрушення в установках молоді (хоч ефект може бути помірним). Крім роботи з самою молоддю, до психопросвітницьких методів належать заходи для дорослих, що впливають на молодь, – тренінги для батьків і вчителів. Аналітичний звіт Інституту соціально-політичної психології (2024) рекомендує цілу систему дій: інформаційно-роз'яснювальну роботу з громадами щодо подолання стереотипів, внесення гендерної компоненти у шкільні програми, розробку спеціальних виховних занять та тренінгів для батьків з питань виховання без гендерних упереджень. Окремо наголошується на підвищенні кваліфікації педагогів: для них слід розробити методичні рекомендації, як працювати з учнями і батьками задля формування гендерної культури та протидії стереотипам у школі. Таким чином, психопросвіта охоплює багаторівневий підхід – від особистісної роботи з молоддю до навчання тих, хто її соціалізує.

Зазначені інтервенції спираються на міцний науковий фундамент і підтверджені сучасними дослідженнями, у тому числі міжнародними. Методи вимірювання ефективності включають опитувальники установок, проєктивні методики, поведінкові спостереження до і після втручань. Метадані свідчать, що хоча повністю позбутися гендерних стереотипів швидко складно, планомірний

вплив дає позитивний, хоч і поступовий результат. Згідно з мета-аналізом, програми з гендерної просвіти молоді в середньому забезпечують невелике, але статистично значуще поліпшення гендерних установок (зниження упереджень). Особливо ефективними визнаються інтерактивні підходи, де молоді люди не просто отримують нові знання, а й залучені емоційно та соціально (через спілкування, творчі завдання, волонтерські проєкти з гендерної рівності тощо).

Теоретичні концепції як основа оптимізації стереотипів. Розробка і впровадження всіх перелічених стратегій спираються на класичні теорії гендерної соціалізації та міжгрупової взаємодії. Так, гендерна схема пояснює необхідність працювати з когнітивними установками і вчити молодь мислити «поза стереотипами». Теорія соціального навчання підкреслює роль довкілля, тому інтервенції зосереджені на зміні прикладів і підкріплень у найближчому оточенні молодої людини. Контактна гіпотеза та інші міжгрупові теорії (наприклад, теорія спільної ідентичності) обґрунтовують практику створення умов для позитивної взаємодії статей – у навчанні, роботі, громадських ініціативах – з метою зменшення упереджень і розвитку взаєморозуміння. Теорія соціальних ролей та концепція гендерної конструкції соціуму вказують на важливість структурних змін – перерозподілу ролей і ресурсів між статями – що поступово приводить і до зміни стереотипів у масовій свідомості. Крім того, сучасні підходи враховують гендерно-чутливу методологію досліджень: використання показників і методик, які дозволяють виявити приховані стереотипи (наприклад, імпліцитні асоціативні тести) та оцінити динаміку змін у реальних умовах. Теоретичні моделі також підкреслюють взаємозв'язок стереотипів з іншими феноменами – гендерною ідентичністю, упередженнями (сексизмом) та дискримінацією. Це вимагає комплексних заходів: оптимізація стереотипів у молоді розглядається як частина ширшої стратегії утвердження гендерної рівності і запобігання сексизму в суспільстві.

Теоретико-методологічні засади оптимізації гендерних стереотипів у сучасної молоді базуються на поєднанні когнітивних, соціально-психологічних та культурних підходів, підкріплених доказовими дослідженнями. Зміна

стереотипів відбувається через корекцію мислення (перегляд гендерних схем, критичне осмислення упереджень), трансформацію соціального досвіду молоді (нові рольові моделі, рівноправне спілкування, підтримка неконвенційних виборів) та еволюцію культурного простору (гендерно-чутлива освіта, прогресивні медіа, політика рівних можливостей). Емпірично підтверджені інтервенції – освітні програми, медіа-кампанії, психопросвітницькі тренінги – демонструють, що стереотипні установки молоді піддаються зміні за умови систематичної роботи. Спираючись на провідні теорії гендерної психології (гендерна схема, соціальне навчання, контактна гіпотеза тощо) і найкращі міжнародні практики, українські фахівці розробляють та впроваджують комплексні заходи, які покликані виховати покоління, вільніше від обмежувальних гендерних стереотипів і здатне реалізувати себе незалежно від застарілих рольових приписів. Це важливий крок на шляху до гендерної рівноправності та гармонійного розвитку особистості і суспільства в цілому.

3.2. Психологічні засоби формування егалітарних гендерних установок сучасної молоді

Формування егалітарних гендерних установок у молоді потребує цілеспрямованих психологічних інтервенцій, що поєднують інтерактивне навчання, просвіту та соціально-культурний вплив. Сучасні дослідження підтверджують ефективність комплексного підходу, який включає тренінгові програми, психопросвітницькі заходи та інші методи впливу на установки особистості. Фахівці наголошують, що для подолання стереотипів особливо ефективними є інтерактивні форми роботи – психологічні тренінги, дискусії, ділові ігри, інші практичні вправи, які впроваджуються психологічними службами в закладах освіти [10; 14; 30; 41].

Тренінгові програми з гендерної тематики – один із дієвих сучасних інструментів корекції установок. Вони проводяться у груповій формі, що створює безпечний простір для дискусій, рефлексії та експериментування з новими моделями поведінки. У ході таких тренінгів молодь вчиться критично

осмислювати гендерні норми, розпізнавати стереотипні упередження та виробляти навички рівноправної взаємодії. Практичний етап нашого дослідження передбачав розробку та подальшу апробацію авторського тренінгового спецкурсу «Подолання гендерних стереотипів у молодіжному середовищі». Головна мета цієї програми полягала у трансформації жорстких стереотипних конструктів сучасної молоді, стимулюванні критичного аналізу соціокультурних установок та розвитку гнучких, егалітарних паттернів міжособистісного спілкування.

В основу проектування тренінгу було покладено трикомпонентну модель психологічного впливу. Це дозволило забезпечити цілісний вплив на свідомість та поведінку учасників через когнітивний рівень (робота з переконаннями й усвідомленням упереджень), емоційно-ціннісний (переформатування ставлення до гендерних ролей, розвиток емпатії) та поведінковий рівень (засвоєння та відпрацювання нових моделей взаємодії). Загальний обсяг програми охоплював 12 взаємопов'язаних занять, які змістовно розподілялися між трьома тематичними модулями.

Перший модуль — «Усвідомлення гендерних стереотипів» — орієнтований на деконструкцію первинних упереджень, а також експлікацію та аналіз наявних у групі гендерних шаблонів. На цьому етапі базову увагу було приділено рефлексії власного «Я» поза межами нав'язаних суспільством ролей. Для цього використовувалися вправи «Хто я поза гендерними ролями?» та «Мапа соціальних очікувань», а також тематичні мозкові штурми, під час яких учасники досліджували бар'єри, які стереотипи створюють у професійній та особистісній сферах самовизначення.

Другий модуль — «Переосмислення стереотипних установок» — був спрямований на актуалізацію внутрішньої рефлексії, деміфологізацію соціокультурних норм та безпосереднє проживання досвіду обмежень, зумовлених упередженнями. Практичний інструментарій цього блока включав вправи «Зміна перспективи» та «Історія без ярликів», розбір реальних кейсів дискримінаційного характеру, а також групові дискусії та рольові ігри з

елементами психодраматичних технік, що дозволили глибоко проаналізувати природу соціальних упереджень.

Третій модуль — «Формування альтернативних моделей взаємодії» — мав на меті закріплення навичок партнерського спілкування й освоєння ненасильницьких, асертивних стратегій поведінки. Основним прикладним матеріалом тут стали вправи «Діалог без упереджень» та «Конструктивне вирішення конфлікту». Учасники тренінгу вчилися моделювати власні реакції на прояви сексизму чи гендерної нерівності у повсякденному житті, відпрацьовуючи моделі паритетної та толерантної комунікації.

Динаміка всього тренінгового процесу забезпечувалася активними методами соціально-психологічного навчання: від керованих дискусій та ситуаційного аналізу (case study) до інструментів інтерактивної міні-лекції та постійного рефлексивного моніторингу.

Ми очікували, що реалізація програми призведе до зниження рівня жорсткої гендерної схематизації, підвищить критичність мислення та толерантність до індивідуальних життєвих траєкторій особистості. Емпірична перевірка та аналіз результатів після завершення формувального етапу експерименту підтвердили наявність чіткої позитивної динаміки.

Психопросвітницькі заходи спрямовані на підвищення обізнаності молоді щодо гендерних питань, формування критичного мислення та толерантних переконань. На рівні формальної освіти це може реалізовуватися через інтеграцію гендерної тематики до навчальних програм, проведення тематичних занять, лекцій, бесід у закладах освіти. Згідно з рекомендаціями фахівців, для розвитку гендерної культури варто впроваджувати різноманітні активності: спеціальні заняття з гендерної рівності, семінари з елементами тренінгу, публічні лекції, дискусійні студії, майстер-класи, тощо. Важливо, щоб такі заняття мали інтерактивний характер — залучали молодь до відкритого діалогу, обміну думками та аналізу життєвих ситуацій. Наприклад, ефективним є формат відвертих діалогів зі студентами про поширені стереотипи (щодо професій,

ролей у сім'ї, зовнішнього вигляду тощо), де учасники можуть висловити власні погляди та разом з модератором-психологом розібрати упередження та факти.

Окрім освітніх занять, важливу роль відіграють інформаційні кампанії та масові просвітницькі акції, спрямовані на широку молодіжну аудиторію. Такі кампанії використовують привабливі для молоді формати – соціальні мережі, флешмоби, челенджі, виставки, тощо – щоби донести ідеї гендерної рівності. Яскравий приклад – всеукраїнський TikTok-челендж #НЕГРІНЖУЙ (від англ. no gringe + gender), організований у 2021 році за підтримки ООН Жінки та ЮНФПА. Молоді запропонували створювати короткі відео, що висміюють або спростовують популярні гендерні стереотипи, зібравши для цього базу з понад 100 типових упереджень. Протягом перших днів кампанії хештег #NOMOREGRINGE набрав майже 2 мільйони переглядів, до ініціативи долучилися десятки лідерів думок, що свідчить про великий резонанс серед молоді. Важливо, що ідея проєкту виникла на основі опитування 175 українських підлітків та юнаків 13–19 років: дві третини з них відчували на собі гендерно упереджене ставлення, майже половина стикалися з дискримінацією, і 53% хотіли б отримати знання про гендерну рівність та навчитися розпізнавати стереотипи. Це підкреслює запит самих юнаків і дівчат на подібну просвіту. Інформаційні челенджі та соціальна реклама у медіа-просторі дозволяють не лише підвищити обізнаність, а й залучити молодь до активної позиції – наприклад, самостійно шукати і демонструвати приклади рівності у повсякденному житті.

Для успішності психоедукації важливо використовувати різні канали й методи трансляції інформації. Окрім онлайн-кампаній, ефективними є очні заходи: інтерактивні семінари для молодіжних лідерів, лекції з елементами дискусії, форуми та конференції на тему гендерної рівності, молодіжні обговорення у форматі дебатів тощо. Рекомендується поширювати якісні інформаційні матеріали – брошури, буклети, пам'ятки – та залучати до просвіти батьків і громади. Таким чином, засоби психопросвіти створюють підґрунтя знань і цінностей, необхідних для формування егалітарних поглядів у молоді.

Окрім тренінгів і лекцій, психологія використовує широкий арсенал методів для зміни установок, серед яких важливе місце займають медіа-вплив, рольове моделювання та арт-терапевтичні техніки.

Сучасна молодь активно споживає інформацію з інтернету та соціальних мереж, тому контент медіа-простору суттєво впливає на їхні уявлення про гендер. Негативним аспектом є нав'язування застарілих стереотипів у рекламі, кіно, поп-культурі, що закріплює упереджені образи чоловічих і жіночих ролей. Проте медіа можуть стати і потужним ресурсом позитивних змін. Зокрема, соціальні мережі у демократичному суспільстві виконують функцію формування громадської думки, надають простір для обговорення важливих соціальних проблем і голосу різним групам суспільства. Це створює можливість використовувати медіа для протиставлення стереотипам – через висвітлення успішних історій, гендерно-чутливих матеріалів та контенту, що популяризує рівність статей. Такі матеріали, спрямовані на зменшення дискримінації за ознакою статі і критику сексизму, формують у молоді критичне ставлення до стереотипів та показують альтернативні моделі поведінки. Наприклад, впровадження гендерно-чутливої журналістики та недискримінаційної реклами допомагає нормалізувати образ жінок і чоловіків у нетипових ролях. Важливим напрямом є також медіаграмотність: навчання молоді критично оцінювати побачене в медіа, розпізнавати стереотипні кліше та протистояти їм. Психологи й педагоги можуть проводити спеціальні заняття, де аналізуються приклади контенту (фільмів, кліпів, блогів) з точки зору гендерних меседжів. Таким чином, вплив медіа стає керованим: замість пасивного засвоєння стереотипів молодь починає усвідомлено фільтрувати інформацію і формувати власні, більш егалітарні погляди.

Теорія соціального навчання стверджує, що люди засвоюють поведінкові моделі, спостерігаючи за значущими іншими. Тому презентація молоді рольових моделей, що демонструють егалітарні цінності, є дієвим методом зміни установок. Йдеться про знайомство з реальними особистостями чи персонажами, які ламають гендерні стереотипи своїм прикладом: жінки, успішні в традиційно

«чоловічих» сферах (наука, ІТ, військова справа), або чоловіки, залучені в традиційно «жіночі» ролі (початкова освіта, виховання дітей, соціальна робота тощо). Дослідження показують, що контакт молоді з контр-стереотипними рольовими моделями здатен знизити рівень стереотипізації. Тобто, спостереження або безпосереднє спілкування з успішними представниками своєї статі в нетрадиційних ролях розширює уявлення молоді про власні можливості та кар'єрні сценарії. У практиці виховної роботи це реалізується через організацію зустрічей і профорієнтаційних лекцій із запрошеними гостями – наприклад, жінками-керівниками, жінками-вченими, чоловіками-вихователями, чоловіками-дизайнерами тощо. Також ефективно використовувати відеопортрети та документальні фільми про таких людей, інтегрувати їхні історії в освітні кейси. Важливо, щоб молоді люди могли ототожнити себе з рольовою моделлю – для цього модератор акцентує спільні риси, підкреслює досяжність представлених успіхів. Загалом, рольове моделювання сприяє формуванню установок «я теж можу» замість стереотипного обмеження життєвих планів.

Використання мистецтва та творчості в психологічній роботі з гендерною тематикою допомагає молоді виявити приховані установки та переживання і м'яко коригувати їх. Зокрема, арт-терапія в контексті гендерної просвіти зарекомендувала себе як корисний інструмент для обговорення складних питань. Як зазначається в освітній програмі «Поговоримо про гендерні ролі», арт-терапія (малювання, ліплення, колаж тощо) дозволяє учасникам виразити свої емоції та думки щодо власної гендерної ролі у символічній формі. Через творчі роботи молоді люди можуть безпечно дослідити власні переконання і внутрішні конфлікти, пов'язані з гендером, яких вони, можливо, не усвідомлюють. Наприклад, вправа «Моє гендерне Я» передбачає, що студенти за допомогою малюнка або аплікації зобразять, як вони сприймають себе як хлопця чи дівчину, після чого група обговорює ці роботи. Такі методики сприяють розвитку емпатії і саморозуміння, молодь вчиться поважати унікальність самовираження кожного, усвідомлює, що не існує «правильних» чи «неправильних» людей. Окрім образотворчого мистецтва, застосовуються драматичні та ігрові техніки:

розігрування сценок, форум-театр, казкотерапія. Наприклад, метод форум-театру дозволяє програти ситуації гендерної дискримінації, а глядачі (інші учасники) можуть втрутитися і змінити розвиток подій – це вчить шукати шляхи виходу з конфліктів і протидіяти упередженню в реальному житті. Арт-підходи цінні тим, що задіюють емоційну сферу та креативність молоді, знижуючи опір до зміни установок. Молоді люди часто більш відкриті в творчості, ніж у прямій розмові про свої проблеми, тому арт-техніки допомагають непрямо донести ідеї толерантності.

Мультимедійні технології можна віднести до поєднання медіа- та арт-методів. Сучасні проєкти створюють інтерактивні ігри, симуляції та відеоконтент, де молодь в ігровій формі стикається з ситуаціями гендерного вибору. Наприклад, цифрові квести чи мобільні ігри можуть пропонувати зробити вибори без стереотипних підказок, моделюючи рівність (проєкти такого типу з'являлися на міжнародних заходах). Подібні інноваційні засоби впливу говорять з молодим поколінням «їхньою мовою», тому здатні ефективно формувати нові установки.

Отже, різноманітні методи доповнюють один одного у процесі подолання гендерних стереотипів. Ключовим принципом є інтеграція цих впливів у єдину стратегію, що враховує особливості аудиторії. Психологічна наука і практика наголошує, що зміни у світогляді молоді щодо гендеру можливі за умови систематичної і цілеспрямованої роботи. Хоч глибоко укорінені стереотипи не зникають миттєво, послідовні освітні та виховні кроки поступово приносять результат. Досвід впровадження тренінгових програм, інформаційних кампаній та інших методів показує реальні зрушення – від підвищення емпатії і критичності мислення до більш рівноправної поведінки молодих людей у повсякденні. Таким чином, психолого-педагогічний вплив на формування гендерної толерантності та рівності серед молоді є не лише доцільним, але й дієвим, він закладає основу для появи покоління, зорієнтованого на ідеали партнерства, взаємоповаги і справедливих можливостей незалежно від статі.

Висновки до розділу 3

Проведений теоретико-методологічний аналіз дозволяє зробити висновки щодо можливостей оптимізації гендерних стереотипів у сучасної молоді.

Гендерні стереотипи мають складну детермінованість, обумовлену впливом когнітивних схем, соціального навчання, очікувань довкілля та культурних норм. Їх стійкість підкріплюється одночасно на рівні соціального досвіду, родинного виховання, освітніх впливів та медіа. Оптимізація гендерних уявлень молоді потребує методологічного підґрунтя, що спирається на низку доказових теоретичних концепцій, які пояснюють механізми трансформації гендерних установок у молодіжному середовищі, зокрема в умовах цілеспрямованої міжособистісної та освітньої взаємодії.

На теперішній час розроблено ефективні психологічні засоби формування егалітарних гендерних установок, а саме: тренінгові програми, спрямовані на розвиток рефлексивності, емпатії та подолання гендерних упереджень; заходи психоедукації (лекції, семінари, інтерактивні сесії), що сприяють формуванню знань про рівноправність і права людини; рольове моделювання, арт-методи та дискусійні практики, що створюють умови для перегляду стереотипних уявлень; використання ресурсів медіаосвіти для формування критичного ставлення до гендерних повідомлень у публічному просторі. Ефективність впливу психологічних заходів підтверджується даними емпіричних досліджень, які фіксують зниження рівня стереотипності та підвищення підтримки егалітарних цінностей у молоді після участі у цілеспрямованих інтервенціях.

Таким чином, подолання гендерних стереотипів у молодіжному середовищі є актуальною метою сьогодення за умови комплексної реалізації теоретично обґрунтованих, психологічно та педагогічно адаптованих заходів. Оптимізація гендерних установок молоді розглядається як важлива умова розвитку соціальної рівності, психологічного благополуччя та партнерських відносин у сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження здійснено комплексний аналіз феномену гендерних стереотипів у сучасної молоді, що дозволило виявити їх структурні, функціональні та динамічні характеристики, а також визначити ефективні напрями психологічної корекції.

1. Теоретико-психологічний аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття гендерних стереотипів є міждисциплінарним і має багаторівневу структуру. У психологічному вимірі вони розглядаються як когнітивні схеми, що визначають очікувану поведінку осіб залежно від їхньої статі. Гендерні стереотипи виконують адаптивну, ідентифікаційну та нормативну функції, однак у сучасних умовах нерідко стають джерелом упереджень, соціальної нерівності та обмежень для особистісної самореалізації. Аналіз наукових праць підтверджує важливість дослідження динаміки стереотипних уявлень у зв'язку з трансформацією суспільних норм та посиленням дискурсу рівності.

2. Вивчення соціально-психологічних умов формування гендерних уявлень дало підстави вважати, що провідну роль у цьому процесі відіграє взаємодія мікро- та макросоціального середовища. Гендерна ідентичність молоді формується на перетині впливів родини, освітнього простору, медіа, культури та груп однолітків. Виявлено, що молодь інтенсивно засвоює стереотипні моделі у процесі наслідування значущих дорослих і через домінантні медійні наративи, при цьому відсутність критичної рефлексії призводить до закріплення застарілих уявлень.

3. Результати емпіричного дослідження виявили стійку гендерну поляризацію у сприйнятті соціальних ролей здобувачами вищої освіти. Зокрема, юнаки продемонстрували виражену орієнтацію на традиційні гендерні ролі, тоді як дівчата частіше виявляли егалітарні установки. Статистично значущі відмінності зафіксовано у ставленні до розподілу обов'язків у родині, значення кар'єри, прийняття гендерної рівності. Також виявлено, що певні стереотипні уявлення зберігаються у студентській молоді, попри загальне зростання толерантності та рівності.

4. Аналіз можливостей оптимізації гендерних уявлень показав, що ефективною є системна робота, яка поєднує психолого-педагогічні, просвітницькі та тренінгові методи. Теоретичне підґрунтя таких заходів формують підходи С. Бем (теорія гендерної схеми), А. Бандури (соціальне навчання), А. Іглі (рольова теорія), які пояснюють механізми трансформації стереотипів через зміну соціального контексту та рефлексивну переоцінку власного досвіду. Обґрунтовано доцільність використання тренінгів особистісного розвитку, інтерактивних дискусій, рольового моделювання, психоедукації, залучення молоді до обговорення актуальних тем рівності та прав людини. Дані зарубіжних досліджень підтверджують, що впровадження програм гендерної чутливості у закладах освіти істотно знижує рівень стереотипізації.

5. Розроблені практичні рекомендації окреслюють ефективні напрями впливу на формування егалітарних установок у студентської молоді. Серед них – впровадження модулів гендерної освіти, психологічних тренінгів, психопросвітницьких кампаній, інтерактивних заходів і діалогових платформ. Практична реалізація таких програм сприяє усвідомленню гендерної різноманітності, розвитку емпатії, толерантності, поваги до індивідуального вибору та партнерських форм взаємодії.

Загалом отримані результати підтверджують необхідність та можливість цілеспрямованої роботи з молоддю у напрямку подолання гендерних стереотипів. Така робота має спиратися на науково обґрунтовані підходи, враховувати специфіку молодіжного середовища та соціального контексту, сприяти формуванню культури гендерної рівності як однієї з умов демократичного, гуманістичного розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти». Укл.: Андрєєнкова В. Л., Левченко К. Б., Легенька М. М. та ін. Київ. 2024. 167 с.
2. Андрєєва М. О., Василенко О. М., Дмитренко К. А. Сучасні гендерні стереотипи в медіапросторі як фактор впливу на соціалізацію учнівської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 1(100). С. 14–23. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-14-23>.
3. Бабич О. Б. Дослідження гендерних проблем та стереотипів професійного середовища очима студентів. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2018. № 3(90). С. 119–130.
4. Беннет Л. Гендерні стереотипи в лідерстві та управлінні. Київ: Видавничий центр «Інтеграція», 2020. 185 с.
5. Бондаревич С., Суслік Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2021. Вип. 3(52). С. 27–35.
6. Волосевич І., Прочуханова О., Стрельник О. Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії. Звіт за результати дослідження. 2022 р. 88 с.
7. Воронова О. Ю., Барчій М. С. Ціннісні орієнтації здобувачів освіти та їх гендерні аспекти. *Соціально-психологічні проблеми трансформації сучасного суспільства: Матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (з 12 міжнародною участю) (Дніпро, 24 червня 2022)*. Дніпро, 2022. С. 3–5.
8. Гендерна конструкція соціуму: історія і сучасність: зб. матеріалів міжнар. наук.-практич. конф. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020. С. 118–124.
9. Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу: реалії та перспективи. Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року [електронне видання]. Київ: ІСПП НАПН України, 2023. 49 с.

10. Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення: Матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, м. Львів, 5 вересня–16 жовтня 2022 р. Одеса, 2022. 120 с

11. Головня А. С. Психологічні особливості гендерних стереотипів. Літні наукові читання – 2022: ХСІ Міжнародна науковопрактична інтернетконференція (м. Рівне, 6 червня 2022 року). Рівне, 2022. С. 133–136.

12. Гохіна Н. Взаємозв'язок гендерних стереотипів з розвитком гендерної ідентичності. *Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика*: Матеріали наук. пр. наук.-практ. конф., 12 жовтня 2021 р. Харків, 2021. С. 51–53.

13. Єрмолаєва Т. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2017. № 1. С. 92–96.

14. Заграй Л. Д. Теорії гендеру: гендерні дослідження у психології: навч. посіб. Івано-Франківськ: Петраш К. Т. 2019. 263 с.

15. Калагін Ю., Григор'єва С. Стереотипи сучасного студентства в сфері професійної діяльності: гендерний аспект аналізу. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. № 25(1). С. 108–115. <https://doi.org/10.15421/172216>

16. Кіосе А. С. Гендерні стереотипи «фемінізму-маскулізму» в соціальних уявленнях студентської молоді. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку*: Матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (Одеса, 18 листоп. 2022). Одеса, 2022. С. 241–243.

17. Кисильова К. В. Проблематика гендерних стереотипів сучасного суспільства: питання теорії і практики. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 238–243.

18. Ковалькова Т. О. Дослідження ставлення студентів до гендерних проблем сучасності. *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*. 2022. Вип. 2(24). С. 44–57.

19. Кокнова Т. А., Овчарова Л. А. Особливості відображення гендерного стереотипу та його вплив на мовну діяльність особистості. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 7 (330). С. 20–29.
20. Коренева Ю. П., Ляшко А. В. Гендерні особливості уявлень сучасної молоді про сексуальність. *Габітус*. 2022. Вип. 44. С. 179–188.
21. Коханова О., Бурячок Є. Гендерні стереотипи: сутність, види та вплив на самореалізацію жінок різного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2023. № 39(1). С. 87–93.
22. Кубриченко Т. В. Генезис гендерних стереотипів. *Вісник Дніпровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. Вип. 17. С. 105–112.
23. Куравська Н., Вітюк Н., Пінчук І. Психологічні особливості гендерної соціалізації студентів ЗВО. *Психологія особистості*. 2022. Т.12, №1. С. 64–72.
24. Кураська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Соціальна психологія*. 2018. № 22. С. 55–61.
25. Лещенко Г. А. Гендерні стереотипи та уявлення майбутніх фахівців з правоохоронної діяльності в галузі фізичної культури і спорту. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. № 217. С. 28–34. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-28-34>
26. Літвінова О. Вплив гендерних стереотипів на спосіб життя сучасної молоді. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 7. Вип. 15. С. 182–186.
27. Липовська Н. П. Гендерні стереотипи та їх вплив на лідерство в молодіжному середовищі. Київ: Видавництво «Освіта», 2019. 150 с.
28. Луб М. Л. Гендерні стереотипи у професійній діяльності в Україні. *Гендерна конструкція соціуму: історія і сучасність: Матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (Одеса, 20-21 трав. 2020)*. Одеса, 2020. С. 118–124.
29. Марценюк М. О., Моргун А. В. Психологічні особливості сучасної молоді та її уявлення про здорову поведінку. *Освіта і наука*. 2022. Вип. 1(32). С. 58–64.
30. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ: Видавництво «Основи», 2017. 256 с.

31. Наливайко Л. Р., Скиба Е. К., Маркіна Л. Л., Царьова І. В., Ядловська О. С. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія. Київ: «Хай Тек» Прес», 2018. 348 с.
32. Прядко Н. О., Прядко Б. В. Психологічні особливості уявлень сучасної молоді про гендерні відмінності лідерських якостей. *Science Review*. 2018. 1(8), Vol.6. С. 11–14.
33. Синякова В. Гендерні стереотипи та цінності сучасного українського суспільства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Психологія*. 2016. Вип.2(5). С. 72–74.
34. Скиба Е. К. Гендерні виклики сучасної України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 187–189.
35. Ткалич М. Г., Зінченко Т. П. Типологія гендерних стереотипів особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 2. С. 47–52.
36. Федоренко С. А., Проскурия Н. Л. Особливості прояву гендерних стереотипів у сучасному суспільстві. *Інженерні та освітні технології*. 2017. № 4(20). С. 142–147.
37. Чорнодон М. Особливості гендерної ідентичності та гендерних стереотипів у сучасних українських мас-медіа. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2021. Вип. 49. С. 99–107. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2021.49.11064>
38. Чуйко О. М., Куравська Н. В. Гендер і кар'єра: навч. посіб. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2019. 372 с.
39. Швалб А.Ю. Особливості гендерних стереотипів сучасної молоді України. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 48. С. 211–221.
40. Шинкаренко І. Психологічна структура гендерних стереотипів курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Науковий*

вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 385–391.

41. Щотка О. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2019. 360 с.

42. Ellemers N. Gender Stereotypes. *Annual review of psychology*. Vol. 69. 2017. P. 275-298.

43. Li J., Liu Y., Song J. The Relationship Between Gender Self-Stereotyping and Life Satisfaction: The Mediation Role of Relational Self-Esteem and Personal Self-Esteem. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 12, c. 6. P. 1–10.

44. Lorber J. The Social Construction of Gender. *The Inequality Reader*. 2018. P. 318–325.

ДОДАТКИ

Додаток А

Модифікований опитувальник С. Бем з вивчення маскулінності-фемінності (BSRI)

Інструкція: «Дорогий друже! Оціни, будь ласка, наявність у себе якостей, які запропоновані у списку. Якщо, на твою думку, дані якості притаманні тобі – навпроти них постав відповідь «так». Незгоду з твердженням відмічай відповіддю «ні»».

Перелік якостей:

1. Віра в себе.
2. Вміння поступатись.
3. Готовність прийти на допомогу.
4. Схильність захищати свої погляди.
5. Життєрадісність.
6. Похмурість.
7. Незалежність.
8. Сором'язливість.
9. Совісність.
10. Атлетичність.
11. Ніжність.
12. Театральність.
13. Напористість.
14. Позитивне прийняття лестощів (любиш, коли тобі говорять лестощі).
15. Успішність («в усьому везе»).
16. Сильна особистість.
17. Відданість.
18. Непередбачуваність.
19. Сила.
20. Жіночність.
21. Надійність.
22. Аналітичність.
23. Вміння співчувати.
24. Ревнивість.
25. Здатність до лідерства.
26. Турбота про людей.
27. Прямолінійність, правдивість.
28. Схильність до ризику.
29. Уміння розуміти інших.
30. Скритність, потайливість.
31. Швидкість у прийнятті рішень.
32. Співчутливість.
33. Щирість.
34. Самодостатність (в усьому покладаєшся тільки на себе).

35. Здатність розрадити, втішити.
36. Марнославство.
37. Власність.
38. Тихий голос.
39. Привабливість.
40. Мужність.
41. Тепло, сердечність.
42. Урочистість, важність.
43. Власна позиція.
44. М'якість.
45. Вміння дружити.
46. Агресивність.
47. Довірливість.
48. Низька результативність.
49. Здатність повести за собою.
50. Інфантильність.
51. Адаптивність, здатність пристосовуватися.
52. Індивідуалізм.
53. Негативне ставлення до вживання вульгаризмів.
54. Безсистемність.
55. Дух змагання.
56. Любов до дітей.
57. Тактовність.
58. Амбіційність, честолюбство.
59. Спокійність.
60. Традиційність, схильність до умовностей.

Результати досліджуваного порівнюються з ключем, якщо відповідь співпадає з ключем – нараховується 1 бал.

1. Шкала маскулінності (номери питань): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58. Додайте бали, отриману суму поділіть на 20. Здобутий результат – показник маскулінності.

2. Шкала фемінності (номери питань): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59. Додайте бали, отриману суму поділіть на 20. Здобутий результат – показник фемінності.

Обраховується також IS (основний індекс) за формулою: $IS = (F - M)$ помножити на 2, 322. Респондента відносять до однієї з 7 категорій: IS менше – 2,025 – яскраво виражена маскулінність;

1. IS менше – 0,9 – маскулінність; 2. IS – від – 0,5 до – 0,9 – потенційна маскулінність; 3. IS – від – 0,5 до + 0,5 – андрогінність; 4. IS – від + 0,5 до + 0,9 – потенційна фемінність; 5. IS більше + 1 – фемінність; 6. IS більше + 2, 025 – яскраво виражена фемінність.

Додаток Б

Методика «Шкала ставлення до гендерних ролей» (Д. Спенс і Р. Гелмрейх) (Attitudes Toward Women Scale — AWS)

Мета: дослідження ставлення респондентів до соціальних ролей жінок і чоловіків у сучасному суспільстві — виявлення рівня традиційності або егалітарності гендерних установок.

Інструкція: Перед Вами твердження, що стосуються ролі чоловіків і жінок у родині, на роботі та в суспільстві. Оцініть, наскільки Ви згодні або не згодні з кожним твердженням, використовуючи шкалу:

- 1 – Повністю не згоден(на)
- 2 – Скоріше не згоден(на)
- 3 – Важко сказати
- 4 – Скоріше згоден(на)
- 5 – Повністю згоден(на)

Твердження

1. Вживання нецензурних слів є більш неприйнятним для жінок, ніж для чоловіків.
2. У сучасних умовах чоловіки повинні брати участь у домашніх справах (миття посуду, прибирання). (R)
3. Образливо, коли в шлюбному обряді залишається пункт «коритися чоловікові». (R)
4. Ідея про те, що жінка має стільки ж прав, скільки й чоловік, здається мені правильною. (R)
5. Для жінки важливіше створити щасливу сім'ю, ніж мати успішну кар'єру.
6. Діти страждають, якщо працююча мати приділяє менше часу родині.
7. Жінка повинна мати право самостійно обирати, працювати їй чи ні. (R)
8. Якщо чоловік і жінка обидва працюють, то чоловік має більше прав на просування по службі.
9. Жінки менш здатні до лідерства, ніж чоловіки.
10. Домашня праця має бути розподілена між подружжям рівномірно. (R)
11. Суспільство не повинно зневажати домогосподарок.
12. Жінки не повинні претендувати на рівну участь у політиці з чоловіками.
13. Чоловіки та жінки однаково компетентні у вирішенні складних проблем. (R)
14. Жінка має право не виходити заміж, якщо бажає присвятити життя кар'єрі. (R)
15. Керівником організації найкраще може бути чоловік.
16. Коли жінка утримує сім'ю, це порушує природний порядок речей.
17. Жінка має право на власну думку, навіть якщо вона не збігається з думкою чоловіка. (R)
18. Успішна жінка часто викликає неприязнь у чоловіків.
19. Жінки частіше емоційні, ніж раціональні.

20. Освіта для жінки так само важлива, як і для чоловіка. (R)
 21. Жінки не повинні служити в армії.
 22. Чоловік, який допомагає дружині у вихованні дітей, заслуговує поваги.

(R)

23. Якщо чоловік і жінка виконують однакову роботу, вони повинні отримувати однакову оплату. (R)
 24. Висловлювання жінки має меншу вагу на роботі, ніж чоловіка.
 25. Жінки повинні мати можливість брати участь у прийнятті важливих суспільних рішень. (R)

Обробка результатів

1. Для кожного респондента обчислюється загальна сума балів за всі 25 тверджень. Зворотні пункти (позначені (R)) інвертуються перед підрахунком.

2. Далі визначається індекс AWS:

$$AWS = (\Sigma \text{балів}) / 25$$

3. Інтерпретація показників:

- 1,00–2,40 – Традиційне ставлення до ролі жінки
 2,41–3,20 – Помірно традиційне
 3,21–3,80 – Помірно егалітарне
 3,81–5,00 – Виражено егалітарне ставлення

Інтерпретація

Високі бали (3,8–5,0) – підтримка рівноправності, сучасних гендерних ролей, позитивне ставлення до соціальної активності жінок.
 Низькі бали (1,0–2,4) – традиційні погляди, орієнтація на класичний поділ ролей.
 Проміжні значення – перехідні або змішані установки.

Джерело

Spence, J. T., & Helmreich, R. L. (1972). The Attitudes Toward Women Scale (AWS): A measure of attitudes toward the rights and roles of women in contemporary society. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 2(1), 66. (Адаптація українською виконана за матеріалами WCASA.org, York University та Miami SONHS Measure Library).

Додаток В

Авторська анкета «Гендерні стереотипи у сучасній молоді»

Мета анкети - Виявити рівень поширеності, зміст та особливості прояву гендерних стереотипів у свідомості сучасної молоді.

Інструкція для респондента. «Анкета є анонімною. Відповідайте щиро, оберіть варіант, який найбільше відповідає Вашим поглядам. Деякі твердження можуть здаватися суперечливими — обирайте те, що ближче до Вашої думки. Результати будуть використані лише в узагальненому вигляді для наукових цілей».

I. Паспортна частина

1. Стать: ☐ жінка ☐ чоловік ☐ інше / волію не зазначати
2. Вік: ____ років
3. Форма навчання: ☐ денна ☐ заочна
4. Спеціальність: _____
5. Чи маєте досвід праці / підробітку? ☐ так ☐ ні
6. Джерела формування Ваших уявлень про «жіночність» і «чоловічність» (можна кілька варіантів): ☐ родина ☐ школа ☐ друзі ☐ соцмережі ☐ кіно / серіали ☐ релігія ☐ інше _____

II. Основна частина

(оцініть ступінь згоди з кожним твердженням за шкалою: 1 — «повністю не згоден(на)» ... 5 — «повністю згоден(на)»)

- | | | | | | | |
|---|--|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 1 | Чоловік має бути головним у сім'ї. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 2 | Жінка більше підходить для виховання дітей, ніж чоловік. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 3 | Кар'єра важливіша для чоловіка, ніж для жінки. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 4 | Домашні справи — це переважно обов'язок жінки. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 5 | Чоловік повинен заробляти більше, ніж жінка. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |

Блок 2. Гендерні риси особистості

- | № | Твердження | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|----|---|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 6 | Чоловікам не личить проявляти слабкість чи плакати. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 7 | Жінки менш здатні до логічного мислення, ніж чоловіки. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 8 | Чоловіки від природи більш агресивні та владні. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 9 | Жінки емоційніші, тому не можуть бути хорошими керівниками. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 10 | В ідеалі жінка має бути ніжною, а чоловік — сильним. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |

Блок 3. Сучасні соціальні зміни та гендерна рівність

№	Твердження	1	2	3	4	5
11	Рівність чоловіків і жінок у всіх сферах уже досягнута.	☐	☐	☐	☐	☐
12	Жінки мають більше можливостей, ніж чоловіки.	☐	☐	☐	☐	☐
13	Гендерна рівність — це природна цінність сучасного суспільства.	☐	☐	☐	☐	☐
14	Гендерні квоти (наприклад, у політиці) потрібні.	☐	☐	☐	☐	☐
15	Людина має право самостійно обирати свою гендерну ідентичність.	☐	☐	☐	☐	☐

Блок 4. Гендерні очікування у міжособистісних стосунках

№	Твердження	1	2	3	4	5
16	На побаченні ініціатива має належати чоловікові.	☐	☐	☐	☐	☐
17	Якщо жінка сама зізнається у симпатії — це неправильно.	☐	☐	☐	☐	☐
18	У стосунках головне — щоб чоловік був сильним і забезпеченим.	☐	☐	☐	☐	☐
19	Чоловіки і жінки ніколи не зможуть повністю зрозуміти одне одного.	☐	☐	☐	☐	☐
20	У дружбі між чоловіком і жінкою завжди є романтичний підтекст.	☐	☐	☐	☐	☐

Обробка результатів

1. Для кількісного аналізу:

Високі бали у блоках 1–2 означають наявність традиційних гендерних стереотипів.

Високі бали у блоках 3–4 (особливо за твердженнями 13, 14, 15) — показник сучасних / егалітарних установок.

2. Можна обчислити середній бал по кожному блоку.

3. Порівняння за статтю, віком чи спеціальністю покаже відмінності у структурі гендерних уявлень студентів.